

2 | 2014

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 112 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | Studies

LOMOVÁ Olga

Liang Qichao v roce 1902: Přeměna Číny v silný a moderní stát
za pomoci nového myšlení 197
*(Liang Qichao in 1902: The transformation of China
into a strong and modern nation with the help of new thought)*

MACHÁČEK Michal

Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí 227
(Gustáv Husák's Path to the Communist Movement)

BAŠTOVÁ Petra

Proměny kulturní diplomacie Spolkové republiky Německo
v epoše Willyho Brandta 261
*(Changes of the Cultural Diplomacy of the Federal Republic
of Germany during the Willy Brandt Era)*

Obzory literatury | Review articles and reviews

Přehledy bádání

ZOUHAR Jakub

Dějiny a kultura slezských dominikánů v nové historiografii 287
*(The History and Culture of the Silesian Dominicans
in Modern Historiography)*

KOČMAN Pavel

Soupisy Židů v Čechách a na Moravě v raném novověku a jejich edice
jako historický pramen: Přehled edicí a literatury 295
*(Lists of the Jews in Bohemia and Moravia in the Early Modern Age
and their editions as a primary historical source: Survey of editions
and literature)*

Recenze

KÜBLER Thomas – OBERSTE Jörg (Hg.) Die Stadtbücher Dresdens (1404–1535) und Altendresdens (1412–1528). Kritische Edition und Kommentar. Ausgabe in vier Bänden (Ivana Ebelová)	312
VOIT Petr Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I: severinsko-kosořská dynastie 1488–1557 (Ivan Hlaváček)	317
RŮŽIČKA Jeroným Dějepis kláštera břevnovského a broumovského (Jakub Zouhar)	320
VOREL Petr From the Silver Czech Tolar to a Worldwide Dollar. The Birth of the Dollar and its Journey of Monetary Circulation in Europe and the World from the 16th to the 20th Century (Tomáš Sterneček)	321
MIKULEC Jiří Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích (Ivana Čornejová)	324
ŠUSTEK Vojtěch Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů, svazek 1 (Jiří Pešek)	326
MUND Gerald (Hg.) Deutschland und das Protektorat Böhmen und Mähren. Aus den deutschen diplomatischen Akten von 1939 bis 1945 (Jiří Pešek)	328
<i>Zprávy o literatuře</i>	333

Z vědeckého života | *Chronicle*

Nekrology

Bernard Michel (8. 1. 1935 – 26. 7. 2013) (Eduard Maur)	347
Jacek Staszewski (3. 9. 1933 – 26. 8. 2013) (Miloš Řezník)	350
<i>Knihy došlé redakci</i>	356
<i>Výtahy z českých časopisů a sborníků</i>	356

RECENZE

Thomas KÜBLER und Jörg OBERSTE (Hg.)

Die Stadtbücher Dresdens (1404–1535) und Altendresdens (1412–1528).

Kritische Edition und Kommentar. Ausgabe in vier Bänden

Svazek 1: Jens KLINGER – Robert MUND

Die drei ältesten Stadtbücher Dresdens (1404–1476)

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2007, 648 s. + 15 obr., ISBN 978-3-86583-212-2.

Svazek 2: Jens KLINGER – Robert MUND

Das vierte und fünfte Stadtbuch Dresdens (1477–1505)

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2008, 625 s. + 15 obr., ISBN 978-3-86583-226-9.

Svazek 3: Jens KLINGER – Thomas MUND

Das sechste und siebente Stadtbuch Dresdens (1505–1535)

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2011, 794 s. + 15 obr., ISBN 978-3-86583-238-2.

Svazek 4: Jens KLINGER – Thomas MUND

Die Stadtbücher Altendresdens (1412–1528)

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2009, 630 s. + 15 obr., ISBN 978-3-86583-250-4.

Jens KLINGER – Robert MUND

Die Stadtbücher Dresdens (1404–1535) und Altendresdens (1412–1528) /

Die spätmittelalterlichen Stadtbücher Dresdens und Altendresdens: Registerband

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2013, 294 s., ISBN 978-3-86583-760-8.

V posledních letech jsme svědky vzrůstajícího zájmu o písemné prameny městské provenience, zvláště pokud jde o ediční zpřístupňování nejstarších či z hlediska výpovědní hodnoty nejzajímavějších a pro dějiny daného města nejnositelnějších pramenů, jimiž jsou na prvním místě městské knihy. Nově se tak přistupuje ke zpracovávání kritických edic vybraných městských knih, v řadě zemí se rozvíjejí velkorysé ediční projekty, z nichž mnohé navazují, přesněji do určité míry vycházejí z projektů starších, jež ve velké většině skončily předčasně. Kromě toho řada v minulosti zpracovaných a vydaných edic (ať již v rámci některých těchto projektů či na nich zcela nezávisle) neodpovídá současným standardům a nárokům na kritické ediční zpracování a zpřístupnění pramenů diplomatické povahy.¹

K jednomu z nejvýznamnějších projektů posledních let týkajících se zpřístupňování městských knih náleží i příprava a vydání několikavaszkové edice pozdně středověkých

1 Problematice zpřístupňování diplomatických pramenů městské provenience a městských knih zvláště byla věnována v říjnu roku 2008 mezinárodní konference uspořádaná katedrou historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem ve spolupráci s katedrou pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Archivem hlavního města Prahy. Příspěvky byly publikovány ve sborníku: *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*, Ústecký sborník historický. Supplementum 1, Ústí nad Labem 2010, 410 s.

městských knih Drážďan a Starých Drážďan, původně samostatného města ležícího na labském pravobřeží, nežli se v roce 1549 stalo integrální součástí města rozkládajícího se na levém břehu toku.

Drážďany, město založené ve druhé polovině 12. století a poprvé písemně připomínané v listině z 31. března 1206, bývá vzhledem ke své poloze a především díky skvostné barokní architektuře nezcťídka označován jako Florencie na Labi. Na tom nic nemění ani fakt, že většina města včetně historického jádra byla zničena při bombardování v únoru 1945 (nejvýznamnější památky, z nichž patrně nejznámější je protestantský kostel Naší Paní – Frauenkirche, se podařilo obnovit teprve v době nedávno minulé). V souvislosti s městem jako sídlem saských vévodů a zároveň kurfiřtů byl donedávna v popředí zájmu badatelů – historiků a historiků umění především jeho barokní obraz. Období středověké zůstávalo vedle toho, byt zcela nezaslouženě, jakousi „Popelkou“. K zásadnímu obratu došlo až v posledních letech, zejména v souvislosti s archeologickými výzkumy, jež přinesly řadu pozoruhodných výsledků, na straně jedné a s následným důkladným studiem archivních pramenů na straně druhé. Nemalý podíl na vzestupu zájmu o středověké dějiny města souvisel i s přípravami oslav 800. výročí jeho založení v roce 2006.

Myšlenka realizovat vydání nejstarších drážďanských městských knih není nová. Již v roce 1963 zpřístupnila pracovnice drážďanského Státního archivu, Elisabeth Boehr, edici nejstarší drážďanské městské knihy z let 1404–1436. Žel na dalších bezmála padesát let se jednalo o první a zároveň poslední edici tohoto druhu. Teprve během osmdesátých a devadesátých let minulého století začalo zvolna svítat na lepší časy. S ohledem na fyzický stav velké části písemných pramenů městské provenience a nezbytnost jejich zachování pro budoucí generace se přistoupilo k vyhotovování mikrofilmů, od počátku nového tisíciletí se rozběhly (obdobně jako i v dalších zemích) projekty na digitalizaci vybraných archivních pramenů, mezi nimi i městských knih. V roce 2004 se zrodila myšlenka uskutečnit úvodem jmenovaný projekt zpracování kritické edice nejstarších dochovaných drážďanských a starodrážďanských městských knih z období 15. a 16. století. Jeho hlavním iniciátorem byl profesor řezenské univerzity Jörg Oberste spolu s ředitelem městského archivu v Drážďanech Thomasem Küblerem. Úspěšná realizace velkoryse pojatého a současně z praktického i časového hlediska náročného projektu by ovšem nebyla možná bez podílu dalších historiků, především však archivářů drážďanského městského archivu (Roberta Munda a Jense Klingnera, editorů jednotlivých městských knih, dále Ivonne Burghardt, Christine Stade, Caroly Schauer a Emanuela Priebsta, spoluautorů speciálních dílčích kapitol zařazených v úvodu edice).

V rámci projektu, rozvrženého původně do roku 2010, bylo ve čtyřech svazcích postupně in extenso zpřístupněno osm z původních devíti městských knih. V prvních třech svazcích jsou zpřístupněny nejstarší dochované drážďanské městské knihy, obsahem čtvrtého je edice městských knih Starých Drážďan. Konkrétně to tedy znamená, že v prvním svazku, vydaném již v roce 2007, je publikována edice první městské knihy Drážďan z let 1404–1436 a třetí knihy z let 1454–1476. Druhá městská kniha drážďanská, zahrnující období od roku 1437–1453, se, žel, ztratila během druhé světové války, autorům se však podařilo zpracovat alespoň její dílčí rekonstrukci (viz níže).² Druhý svazek, vydaný v roce 2008, obsahuje edici čtvrté knihy z let 1477–1494 a navazující knihy páté z let 1495–1505, ve třetím svazku z roku 2011 je zpřístupněna šestá kniha zahrnující léta 1505–1520 a sedmá z období 1521–1535. Dvě

2 Podrobně k edici prvního svazku viz recenze Ivana HLAVÁČKA v Archivním časopise 62, č. 4, 2012, s. 445n.

nejstarší městské knihy starodráždanské z let 1412–1512 a 1491–1528 byly vydány společně v samostatném svazku v roce 2009.

Již úvodní přehledně a koncepčně vyvážená studie (I. svazek, s. 11–83) dává tušit, že badateli se dostává do rukou po všech stránkách mimořádné dílo. V první části úvodu, nazvaném Městské knihy jako historický pramen, nastiňují Jörg Oberste, Jens Klinger a Robert Mund základní otázky týkající se konstituování měšťanstva jako zásadní a zcela nepominutelné hospodářské a politické síly středověké a raně novověké společnosti. Upozorňují na řadu faktorů, jež je nezbytné v souvislosti s městy a jejich obyvateli sledovat – městské právo a správu města a s tím neodmyslitelně související potřeba písemného úřadování, postupné konstituování městských kanceláří a s nimi spojené počátky vedení městských knih (nejprve pamětního, resp. smíšeného charakteru), dále postupný rozvoj a především specializaci jednotlivých typů úředních knih nezbytných pro plynulé fungování městského organismu a další aspekty. Zásadní důraz kladou autoři na potřebu výzkumu městských knih v širším kontextu, zejména pokud jde o jejich typologii. To ilustrativně dokládají na řadě konkrétních příkladů týkajících se jejich studia, které sahá svými kořeny již do šedesátých let 19. století a zvláště v posledních letech nabývá na stále větší intenzitě. Ta je spojena i se vzrůstajícím zájmem o život měšťanské společnosti na straně jedné a urbánní historii na druhé straně. Zájem o studium městských knih Drážďan a Starých Drážďan s tímto trendem plně koresponduje.

V druhé části úvodní studie, opárené bohatými odkazy na literaturu k dějinám města, se badateli dostává přehledného představení obou měst v období pozdního středověku a raného novověku, v době, kdy byl právně završen proces budování Drážďan jako rezidenčního sídla (s. 33–72). Hlavní pozornost autorů je zaměřena na tři zásadní oblasti – na vznik drážďanské městské kanceláře a na okolnosti s jejími počátky a rozvojem související, na písaře městské kanceláře a jejich písemnou úřední produkci. Součástí úvodního textu je rovněž kapitola (sice nevelká – s. 61–66, ale zásadního významu), v níž se Ivonne Burkhardt věnuje pramenům účetní povahy v období pozdního středověku (včetně připojeného chronologického přehledu nejstarších dochovaných účtů), jako specifickému a nepominutelnému prameni pro dějiny města, pro jeho praktické fungování nejen po stránce právní a správní, ale především z hlediska hospodářského a sociálního. Z pohledu badatele je pak potřeba zvláště ocenit, že nechybí ani základní informace (z pera Christiny Stade, s. 67–72) o dalších archivních fondech z období 15. a 16. století, uložených v drážďanském městském archivu (listiny, úřední knihy, jež jsou součástí především radního archivu a městského soudu – tzn. knihy a obecně písemnosti soudnictví sporného i nesporného, dále již zmíněné prameny účetní povahy, městská statuta a pořádky, prameny vztahující se k dějinám řemesel a živnosti, zdravotní a sociální péče a řada dalších – připojen je jejich soupis zpracovaný formou přehledných tabulek). Jedná se o prameny, jež jsou hodné studia samy o sobě, a v daném kontextu byly ideálním paralelním zdrojem pro komparaci s údaji zaznamenanými v předkládané edici. Závěrem úvodní studie jsou v přehledné strukturované podobě představeny ediční zásady aplikované při zpracování kritické edice jednotlivých městských knih. Z hlediska uživatelského je přívětivé, že jejich znění zařadili editoři na úvod každého svazku edice.

Záznamy v městských knihách jsou transkribovány, přičemž editoři (Robert Mund a Jens Klinger) vycházeli z pravidel pro vydávání středověkých úředních knih publikovaných v roce 2000 Walterem Heinemeyerem.³ Vlastní edici každé knihy předchází přehledně zpracovaná exaktní

3 Walter HEINEMEYER, *Richtlinien für die Edition mittelalterlicher Amtsbücher*, in: *Richtlinien für die Edition landesgeschichtlicher Quellen*, Marburg 2000, s. 19–25.

charakteristika dané knihy, obsahující údaje o vročení, dále je uveden původní název knihy, její rozměry, popis vazby, psací látky, linkování, nechybí ani stručná charakteristika fyzického stavu příslušné knihy (včetně poznámky, týkající se případných problémů s čitelností textu, způsobených vyblednutím textu či jeho fyzickým poškozením, nejčastěji vodou). Dále je uveden počet folií, způsob foliování – zda se jedná o foliaci původní či mladší, připojeny jsou údaje o foliích vložených, vevázaných, případně chybějících, informace o restaurátorských zásazích. V rámci popisu nemohou přirozeně chybět základní údaje týkající se jazyka užitého v zápisech (němčina, latina – která se objevuje především v datačních formulích), stručná charakteristika písma objevujícího se v jednotlivých knihách včetně představení písařů a postižení jejich podílu na vedení jednotlivých městských knih. Informace věnované jednotlivým písařům (pokud se je podařilo jmenovitě identifikovat) jsou zpracovány formou drobných medailonků vztahujících se prioritně k jejich profesnímu působení a činnosti v rámci městské rady a městské kanceláře. Na závěr uvedeného exaktního popisu jednotlivých knih jsou ve stručnosti zařazeny informace týkající se jejich vlastního vnitřního obsahu.

Zpracování jednotlivých svazků edice je z hlediska uživatelského neobyčejně přívětivé⁴ – záznamy jsou řazeny chronologicky, což odpovídá i originální předloze. Zápisy jsou průběžně číslovány, v záhlaví každého je uvedeno pořadové číslo záznamu, foliace, datace (v zápisech uváděné datování podle křesťanského kalendáře převedené do současné podoby), následuje záhlavní regist a vlastní transkripce⁵ zápisu, doplněná textově kritickými poznámkami (označeny minuskulními písmeny abecedy) a věcnými (označeny arabskými číslicemi), jejichž obsahem jsou především odkazy na další prameny (o nichž je pojednáno v úvodu: viz s. 67–72), jichž bylo využito pro komparaci se záznamy v jednotlivých městských knihách.

Knihy drážďanské i starodrážďanské lze s ohledem na charakter zápisů definovat jako knihy smíšené, do nichž byly zapisovány zejména soukromé právní úkony měšťanů (smlouvy, a to především trhové, dále záznamy o dluzích, testamenty, ustanovování poručnictví a další záležitosti měšťanů projednávané před radou). Vedle toho do nich byly opisovány listiny, zaznamenávána rozhodnutí městské rady, údaje týkající se řemeslnických pořádků apod. Tento typ smíšených knih byl v drážďanské městské kanceláři veden až do první třetiny 16. století, což není nikterak neobvyklé ani v celé řadě dalších lokalit ať již na území Německa či v dalších zemích včetně zemí českých. Teprve poté došlo k jejich postupné diferenciaci z hlediska typologického.

V rámci edičního projektu editoři transkribovali a opatřili vědecko-informačním aparátem celkem 4799 záznamů, zapsaných na 817 pergamenových foliích (včetně rekonstruovaného nedochovaného rukopisu druhé nejstarší drážďanské městské knihy) a 289 papírových listech.⁶

4 Daná ediční pravidla vesměs korespondují i s pravidly užívanými v naší ediční praxi (viz Ivan ŠTOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002).

5 Vzhledem k tomu, že primárním účelem nebylo zpracování edice pro účely lingvistické, je zvolený způsob zpřístupnění textu nejvhodnější. Ani lingvista však při takovém způsobu zpracování textu nepřijde zcela zkrátka.

6 Všechny knihy města Drážďan jsou psány na pergamenu a jsou následujícího rozsahu: 1. kniha drážďanská: 57 folií, 699 záznamů; 2.: 52 folií, 64 zápisů; 3.: 136 folií, 566 záznamů; 4.: 164 folií, 647 zápisů; 5.: 111 folií, 503 záznamů; 6.: 141 folií, 622 zápisů; 7.: 151 folií, 660 záznamů. Knihy Starých Drážďan jsou psány s výjimkou 5 pergamenových folií vevázaných v první knize na papíru (údaje o jeho provenienci, filigránech, nejsou, žel, uvedeny): 1. kniha Starých Drážďan: 5 pergamenových a 168 papírových listů, 752 záznamů; 2.: 121 papírových folií, 286 zápisů. Druhá starodrážďanská

Standardní součást jednotlivých svazků tvoří soupis zkratek, seznam pramenů (členěný na prameny archivní a vydané) a literatury, pečlivě a z pohledu badatele přehledně zpracovaný společný jmenný a místní rejstřík (odkazy u jednotlivých hesel se vztahují ke konkrétním zápisům – římská číslice označuje číslo knihy, arabská pořadové číslo záznamu) a ilustrativní obrazová příloha dokumentující stávající podobu rukopisů. V prvním svazku edice je rovněž připojen přehled věnovaný měně a měnovým jednotkám v textu se vyskytujícím. Jeho autorkou je Ivonne Burghardt (s. 590–591).

Při zpracovávání prvního svazku edice, konkrétně dvou nejstarších knih drážďanských se editoři museli vyrovnat ještě se dvěma zásadními otázkami – v případě první knihy to byla existence již zmíněné edice z počátku šedesátých let minulého století,⁷ jež sloužila autorům jako předloha předkládaného edičního zpracování. Obdobně jako nebyla součástí původní edice dodatečně (neznámo kdy) věvázaná příloha čítající 59 papírových folií s opisy písemností (vyhotovených jednou písařskou rukou), vztahujících se k událostem třicátých let 15. století (jednání basilejského koncilu, zasedání zemského sněmu v Praze, opis dekretu z 26. listopadu 1433 o provinciálních a diecézních synodách), tak ani v její nové zkorigované a upravené verzi se tato část zcela oprávněně (vzhledem k obsahové struktuře daného textu) nestala předmětem edičního zpracování. Namísto toho je úvodem připojena nevelká, ale informativní studie Emanuela Priebsta (s. 79–83).

Druhá a mnohem složitější problém představovala pro editory absence druhé městské knihy drážďanské. Ta se ztratila během druhé světové války. Situace naštěstí nebyla až tak beznadějná jako ve většině obdobných případů. Drážďanský archiv totiž měl velké štěstí na archiváře: Otto Richter byl historik, vůdčí osobnost archivu i drážďanské knihovny a městského muzea na přelomu 19. a 20. století, autor řady prací k dějinám Drážďan. Ty zpracovával na základě zevrubného studia pramenů, z nichž pořizoval excerpta, opisy a poznámky. Díky jeho podkladům a na základě komparace s dalšími prameny mohla být provedena rekonstrukce ztracené městské knihy. Ukázalo se nadto, že Richterovy práce byly velmi přesné, nanejvýše krátil text originálů. V souvislosti s tím, že se jedná o rekonstrukci knihy a nikoli její edici, byly k jednotlivým zápisům připojeny pouze věcné poznámky, odkazující na literaturu, z níž autoři vycházeli.

Přestože integrální součástí jednotlivých svazků jsou společné jmenné a místní rejstříky, byl se čtyřletým odstupem vydán i precizně zpracovaný rejstřík generální, jehož obsahem je vedle hesel geograficko-topografických a osobních jmen i obsáhlý věcný heslář. Připojen je rovněž soupis zkratek a seznam pramenů a literatury. Tímto svazkem tak byla úspěšně završena několikaletá mravenčí ediční a výzkumná práce všech autorů, jejichž zásluhou se do rukou široké badatelské obce (historikům, právní historikům, lingvistům a d.) dostala mimořádně cenná a užitečná pomůcka. Závěrem nezbyvá než ocenit záslužnou práci především obou hlavních editorů, ale i jejich spolupracovníků a doufat, že jejich počín bude inspirací pro další obdobné projekty.

Ivana Ebelová

knihy je na rozdíl od knih ostatních označena jako protokol, jenž se vymyká již na první pohled svým vnějším vzhledem, především vazbou, jíž je věnována zevrubnější pozornost. Navíc vzhledem k jeho fyzickému stavu je zřejmé, že se jednalo o rukopis, jenž byl v kanceláři velmi frekventovaný.

7 Osobnosti editorky Elisabeth Boehr a její práci je věnován příspěvek Caroly SCHAUER (svazek I, s. 76–78).

Autora není třeba představovat, nicméně to referentovi nedá, aby už úvodem nekonstatoval, že jde o jednoho z neproduktivnějších badatelů v oblasti kulturních dějin; pokud jde o dějiny knihtisku v širokém slova smyslu pak bezkonkurenčně neproduktivnějšího vůbec. To by bylo možno konstatovat i v případě, kdyby šlo jen o jeho doslova obřímí Encyklopedii knihy, která slouží ve dvou vydáních (o celkem více než 1300 stranách „většího kvartu“, totiž 240 × 3000 mm, nadto s úspornou třísloupcovou sazbou). Vedle ní ale jen v závěrečné bibliografii zde referované knihy přichází 28 jeho dalších, částečně také knižních titulů (jeho Encyklopedie jich před devíti lety uvádí rovných 30), k nimž lze nejnověji přičlenit jeho důležitou hodnotící stať Česká a německá reformace v ilustraci české knihy první poloviny 16. století.¹ Někdo by mohl říci *non multum, sed multa*, zde ale platí že *multum* přináší *multa*.²

Miliony, ba desítky milionů knižních titulů přináší pro badatele množství často neřešitelných problémů. Nadto není možno postupovat lineárně, protože tyto otázky jsou pro dobu, kdy se tištěná kniha teprve konstituovala, umocněny, neboť většina průvodních pramenů a často i ty artefakty samy dávno vzaly za své. Je tak třeba shledávat ty i ony na nejružnějších, často velmi odlehklých místech a provádět komplikovaná srovnávací studia. I když jde pro období zhruba prvního sta let knihtisku obecně o „pouhé“ desítky tisíců titulů – a v českém kontextu jen o několik málo set (na s. 376 Voit uvádí, že pro první polovinu 16. století je evidováno 554 jednotek), jde o materiál rozptýlený a nezřídka je třeba pracovat s unikáty či dokonce jen zlomky, kdy každý nový nález je schopen ovlivnit, často výrazně, naše dosavadní představy. Akcenty a někdy i konstrukce se mění či aspoň různě posouvají. Stavějí sice na výsledcích předchozích badatelských generací, nicméně zdaleka ne všechny jejich závěry obstojí, což se týká především jinak mimořádně zasloužilého Z. V. Tobolky († 1951). Ačkoliv Voit uznává jeho zásluhy zejména o Knihopis českých a slovenských tisků, zaujímá často k jeho závěrům kritické stanovisko. To je ovšem Voitovo obecné pracovní krédo, s jehož výsledky se setkáváme v hojně míře právě v níže referované knize o prvotních fázích českého knihtisku, resp. v jejím prvním svazku. Marně ale hledám v úvodu či jinde informaci, jakkoli rámcovou, o eventuálním pokračování. Ale není třeba urgovat; tak široce koncipovaná práce se nedá uspěchat.

Voit sleduje ve své knize usilování „dynastie“ čtyř tiskařských generací pražských Severinů a jejich příbuzného Jana Kosořského v širokém kontextu. Není možné, a ani třeba, sledovat tu detailní typografické a slohové rozbor autorovy (Voit je lapidárně označuje jako písmo, dekor, ilustrace), je ale nutno vytknout jeho základní metodologická stanoviska dobře poučená moderní zahraniční literaturou. Voit tu upozorňuje zejména na východiska tzv. „kostnické školy“, aniž ji ovšem blíže charakterizuje. Je proto třeba podat alespoň základní informaci asi v tom smyslu, že jde o tzv. „recepční proud“ v literární historii, který se formoval zejména na Kostnické univerzitě prací Hanse Roberta Jauße († 1997) a jeho školy. Ten kladl důraz nejen na dílo a jeho nosiče (knihu), ale v nemenší míře i na vlastního čtenáře a jeho recepci knihy a jejího obsahu v nejširším

1 In: In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy, ed. K. Horníčková a M. Šroněk, Praha 2013, s. 137–162.

2 Pokud jde o citovanou Encyklopedii, mohu odkázat na svůj referát v Časopise Národního muzea 177, 2008, s. 107n., kde bohužel došlo k pochybení v sazbě.

slova smyslu. To aplikováno na knihovědu znamená, že se zde musí přihlížet k čtenářskému konzumu, jakkoliv – dodávám – jde často o těžko uchopitelnou veličinu.

Již zde je možno říci, že Voit skoro až brutálně hovoří o našem knihtisku doby do poloviny 16. století v protikladu k rozvíjejícímu se zahraničnímu renesančnímu knihtisku jako o instituci „formované rigidním utrakvismem“ (s. 7), která se jen těžko vyrovnává (a srovnává) s vývojem zahraničním. Nevím, zda to není přece jen příliš přísné východisko, i když je autor dokládá konkrétními kvantifikačními i kvalitativními údaji. A nemá na mysli jen poměry německé, ale upozorňuje i na situaci v Polsku. Dojde-li k pokračování, uvidíme, jak si Voit poradí s tiskem českobratrskými.

Je ale potřeba aspoň stručně charakterizovat strukturu Voitova díla. To má celkem pět větších obsahových celků. Nutným východiskem veškeré další práce je pochopitelně kapitola první (s. 9–72). Ta podává obecně historické údaje o osobách, které byly hlavními nositeli naší knižní kultury a poskytují tak výrazný a zřetelný prosopografický materiál, aby pak předestřel kritický seznam jejich produkce se soupisem všech zdobných prvků. Ten sice navazuje na starší literaturu, současně ale ukazuje, v čem bylo možno jak materiálově, tak i interpretačně jít dál. Detailně se popisuje celkem 115 tisků, z nichž řada je doložena v jediném exempláři, aby se o některých dalších vědělo dokonce jen z druhé ruky. To už samo o sobě důrazně naznačuje, že můžeme se značnou pravděpodobností předpokládat i řadu deperdit, zejména ovšem v oblasti pragmatických tisků, tedy mimo rámec literatury ve vlastním slova smyslu, i když ani tam to není třeba zásadně vyloučit.

Druhá kapitola („Tiskové písmo, sazba a prostředky její vizualizace“, s. 97–168) se věnuje tiskovému písmu, jeho sazbě a vůbec dalším vnějším znakům včetně iniciál s velmi bohatým obrazovým doprovodem, které často navazují bezprostředně na knihu rukopisnou, od níž se tištěná kniha odpoutává jen těžko. Ostatním zdobným prvkům jsou pak vyhrazeny kapitoly návazné. Ani náznakem ale autor nereaguje na práci Vladimíra Kaisera o typologii tištěných písem,³ ačkoliv ji nepochybně zná (v této práci ji sice necituje, ale ve výše citované Encyklopedii ji uvádí).

Třetí („Knižní dekor“, s. 169–212) a čtvrtá („Knižní ilustrace“, s. 213–372) kapitola tvoří svým způsobem „řemeslný“ základ knihy. Tímto termínem ovšem nemíním uvedené kapitoly podceňovat, protože právě ony jsou podstatným stavivem a instrumentem pro návaznou práci dalších badatelů, neboť dávají možnost komparace v nejrůznějších souvislostech jak domácích, tak i obecnějších. A historikovi se tu dostává i knihovědného rozboru dvou důležitých kronik oné doby, totiž kroniky Kuthenovy a kroniky Hájka z Libočan a ovšem i dalších prací, obracejících se na širší okruh čtenářstva. Uvědomuji si, že knižní vazba tvoří svým způsobem specifickou disciplínu, leč přesto by čtenář alespoň nejzákladnější informace uvítal. Setkáváme se jen s výkladem o knihvazačích a jejich práci v rámci skladby vlastního knižního korpusu.

Historik ovšem sáhne zejména po závěrečné kapitole páté („Přínos knihtisku pro knižní a čtenářskou kulturu“, s. 373–428), kde autor sleduje obecné dopady tištěné knihy na českou společnost doby. I když si uvědomujeme, že v knize není zpracován veškerý domácí materiál, je třeba konstatovat, že tato kapitola podstatně překračuje látku zpracovanou v předchozích částech knihy a má obecnější ráz a platnost. Na jedné straně to umožňuje uvědomit si rozsah aktivit severinsko-kosořských tiskařů, na druhé, a to zejména, si autor opatřil takovou sumu vědomostí literatury i pramenů, že svůj výklad mohl bez rozpaků rozšířit, jak pokud šlo o historický aspekt, tak ovšem i o pozorování literárně historická ve smyslu výše zmíněného kontextu „Kostnické školy“. Tu je potřeba zastavit se poněkud zevrubněji, i když jen rámcovým výčtem jednotlivých sledovaných jevů.

3 Ve Sborníku archivních prací 32, 1972, s. 446–479. To se týká i podnětných statí Jaroslava Kašpara.

Už první věty se jasně obracejí proti „staromilskému a dílem ideově filtrovanému postoji minulých generací badatelů, který nemohl nevýstít do konstatování o slabé produktivitě staršího českého knihtisku“ (s. 373), ba pro první polovinu 16. století mluví Voit dokonce o „příštípkaření“ (tamtéž) a o monotónně podprůměrné typograficko-estetické úrovni v Čechách vzniklých prvotisků a paleotypů“ (s. 374), již narušovali zpočátku právě jen Pavel Severin a český bratr Jiřík Štyrsa. I když to Voit nedává do bezprostřední souvislosti, vysvětlují tuto situaci alespoň částečně mocenské zásahy státu, resp. církevní a stejně neblahá státní cenzura. Naštěstí se často ukazovalo, že zdaleka ne vždy byla dostatečně účinná, byť hrozila mimořádnými sankcemi, čemuž tisk leckdy, byť ovšem zpravidla jen krátkodobě, čelil i tím, že se uchýloval mimo kulturní a hospodářská centra země.

Ale autor tu shrnuje a interpretuje i další relevantní a důležité údaje o společenském dopadu knihtisku, ať se týkaly knižního obchodu – tu bych očekával zřetelnější výklad o ingerenci německého obchodu, ať šlo o norimberského Antona Kobergera (který je ovšem hojněji zmiňován, leč v jiných souvislostech) či wormského Petra Dracha,⁴ kteří český trh zásobovali širokým sortimentem latinských textů, v němž domácí tiskaři nemohli vzhledem k nutně omezenému trhu v žádném případě konkurovat. Stačí si projít jen soupis knihovny jáchymovské latinské školy, který je nejlepším dokladem. Potvrdil by to i průzkum tehdejšího stavu těch našich knihoven, které mají své soupisy, což ovšem už překračuje horizont Voitova díla. Ba naopak je známo, že čeští zájemci se v těchto otázkách na blízké německé oficiny se svými požadavky obraceli, i pokud šlo o české texty, čímž všem možnost domácích aktivit zřetelně oslabovali. Voit opakovaně v té souvislosti upozorňuje na slabost domácího kapitálu, nedostatek sponzorů či movitých investorů i technického vybavení.

Mimořádně přínosné jsou pasáže o obsahu v Čechách tištěných děl, takřka vesměs jazykově českých, a o jejich struktuře včetně příslušných, vlastní text doprovázejících dedikací či předmluv, oslovujících potenciální či skutečné mecenáše. A platí to i opačně, jako se tomu stalo s českým překladem Münsterovy Kosmografie. Její české vydání totiž navrhl sám král Ferdinand I. Překvapuje i nepřekvapuje prakticky neexistence domácího německého knihtisku. Závěr kapitoly pak tvoří tematický a žánrový profil severinokosořských tisků s příslušnými revokacemi

Skoro mám obavy, že tato kapitola může ke své škodě uniknout pozornosti leckterého čtenáře, ba i toho, kdo se zabývá obecně studiem raného novověku. A tak bych se ani nedivil, kdyby se jejího separátního vydání ujalo (a nepochybuji, že i s úspěchem) některé z našich nakladatelství. Že by k tomu bylo třeba připojit i čtyřstránkový s nadhledem sumarizující Závěr (s. 429–432), rozumí se samo sebou.

Zbývá už jen dodat, že kniha je opatřena anglickým souhrnem, již výše zmíněnou bibliografií, kde bych připojil jen zcela ojedinělé dodatky – překvapivě chybějí Dobrovského stati o zavedení a rozšíření knihtisku v Čechách, i když jeho Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur tam přichází, nikoli ale v kritické edici Dobrovského Spisů a projevů. Následuje jmenný (včetně anonymních děl), nikoliv ale místní rejstřík, dále rejstřík věcný a konkordance s čísly Knihopisu. Dílo by nemělo chybět v žádné historické instituci, v muzeích a archivech, jeho absence by měla být doslova „trestnou“.

Ivan Hlaváček

4 Na jeho průnik do českého prostředí jsem upozornil ve stati *Pronikání cizích prvotisků do českých knihoven v 15. století*, in: *Knihtisk a Karlova univerzita. K 500. výročí knihtisku v českých zemích*, red. Lubomír Vebr, s. 67–95. Nově o Drachovi komplexně Hendrik MÁKELER, *Das Rechnungsbuch des Speyerer Druckherrn Peter Drach d. M. (um 1450–1504)* (Scripta Mercaturae 39), St. Katharinen 2005.

Jeronym RŮŽIČKA

Dějepis kláštera břevnovského a broumovského

Ondřej KOUPIL (vyd.), komentář a rejstříky Josef ŠRÁMEK a Ondřej KOUPIL, úvodní texty Ondřej KOUPIL, Dušan FOLTÝN, Josef ŠRÁMEK a Martin MÁDL, Praha, Benediktinské arcidiecézní ústředí sv. Vojtěcha a sv. Markéty 2013, LVI s. + 182 s., ISBN 978-80-86882-19-2.

Zájemcům o církevní tematiku není u nás třeba dlouze představovat nakladatelství benediktinského arcidiecézního ústředí sv. Vojtěcha a sv. Markéty. Již patnáct let vydává v edici Pietas benedictina knihy i drobnější materiály k dějinám křesťanské kultury Evropy a zvláště českých zemí, které jsou od raného středověku spjaty s benediktinským řádem.¹

Tentokrát nakladatelství sáhlo k neobvyklému titulu, k opětovnému vydání již publikovaného českého překladu z 19. století původně latinsky psané kroniky benediktinského historika Jeronýma Františka Růžičky (28. ledna 1794 – 25. listopadu 1884). Tento rodák z Týniště nad Orlicí působil jako profesor břevnovského gymnázia a zastával i funkci klášterního knihovníka a historiografa. Nevyhýbal se ovšem ani správním funkcím (převor 1863, podpřevor 1869) a byl ve styku i s královéhradeckým biskupstvím, kde působil jako biskupský notář a konsistorní rada. Edice vznikla jako „součást připomínky několikasetletého působení benediktinů v kraji kolem Stěn“ (s. XI) a souvisí s výročím břevnovsko-broumovského kláštera a benediktinů v Čechách, když – doufejme jen prozatím – sešlo z velkorysejšího projektu: z vydání Růžičkova hlavního díla, jeho rukopisně dochovaných *Geschichte des Benediktinerstiftes Břevnov – Braunau nach Urkunden und Handschriften verfasst* (Braunau 1873, doplňky do roku 1886).²

Mysleli-li bychom si, že na editora českého textu z poloviny 19. století čekala jen rutinní práce, neboť jazykový úzus oné doby je nám dobře srozumitelný, pletli bychom se. Původně latinsky psaná a rovněž vydaná kronika *Chronicon breve Břevnoviense et Braunense* (1845) se sice dočkala záhy českého překladu uveřejněného na stránkách *Časopisu pro katolické duchovenstvo*,³ ale tehdejší překladatel, podle Ondřeje Koupila s jistotou nikoli Růžička sám, nýbrž s největší pravděpodobností kanovník Václav Michal Pešina (1782–1859), si nedal s překladem příliš práci. Jak prozrazuje vzorná ediční poznámka nového vydání, problémy měl editor zejména s určováním místních jmen, neboť Broumovsko je kraj kulturně rozmanitý a dobový překladatel, ba často i autor, si nevěděli s mnohými názvy rady. Editorovi a jeho spolupracovníkům se ovšem podařilo většinu místních názvů identifikovat, což se zdařile odrazilo i v pečlivě provedeném místním rejstříku, kde jsou uvedeny názvy často v několika variantách i jazycích. Neméně pečlivě je zpracován i jmenný rejstřík. Srovnáním s latinským originálem se editorovi podařilo odstranit i jazyková pochybení dobového překladatele.

- 1 Srov. informativní článek o produkci a historii edice Ondřej KOUPIL, „*Pietas benedictina: deset let zpřístupňování pramenů mnišství v břevnovském klášteře, a co tomu předcházelo*“, *Knihovna* 10, 2009, č. 6, s. 41–45 (v PDF formátu na internetu: http://www.snk.sk/swift_data/source/casopis_knihovna/2009/jun/41.pdf).
- 2 Práce se dochovala ve 3 svazcích: sv. 1 (34 s. + 265 s.); sv. 2 (301 s.); sv. 3 (316 s.) a je dnes uložena v Národním archivu v Praze, ŘB, kn. 148–150. Byla přepsána roku 2008 ve Wordu Klausem Dietzem.
- 3 *Dějepis kláštera Břevnovského a Braumovského*, *Časopis pro katolické duchovenstvo* 19, 1846, č. 4, s. 753–766; 20, 1847, č. 1, s. 176–183; č. 2, s. 367–378; č. 4, s. 752–760.

Další úskalí číhalo na editora v podobě mnoha údajů, které Růžička převzal v dobré víře pouze z klášterní tradice a nijak je neověřoval. V případech benediktinů se jedná o složitou problematiku pochybných listin (*spurií*) či přímo falz. Úkolu provést čtenáře těmito nejistými vodami se ujal medievista Josef Šrámek, který se problematice dlouhodobě věnuje. Nejenže zpracoval pro středověkou část kroniky pečlivý poznámkový aparát prozrazující jeho obeznámenost s nejnovější diplomatickou literaturou, ale v jednom z úvodních textů (s. XXXIII–XLV) podal hutný, avšak výstižný pohled moderní diplomatiky na listinná falza jako taková. Na závěr textu Šrámek připojil užitečný seznam skupin listin z břevnovského archivu považovaných za falza a listiny podezřelé. Osobně pokládám Šrámkovu studii za nejzdařilejší z úvodních textů a doporučoval bych jej například studentům pomocných věd historických k prostudování. Zde je totiž názorně vidět, že i diplomatika se stále vyvíjí.

Avšak ani ostatní úvodní příspěvky nepostrádají akribii. Dušan Foltýn čtenáře zasvětil do dějin benediktinů v českých zemích, Martin Mádl odhalil něco z výtvarné výzdoby Břevnova i Broumova a v neposlední řadě editor Ondřej Koupil představil v samém úvodu osobnost Jeronýma Růžičky a zasadil jeho dílo do kontextu řádové historiografie.

Kniha není jednoduchým čtením, protože český jazyk překladu starý přes 150 let představuje dnes bohužel nepochybnou překážku. Jistou kompenzací je reprezentativní úprava knihy: křídový papír, mnoho kvalitních barevných fotografií s výzdobou břevnovského a broumovského kláštera, které připravil M. Mádl a tak čtenářům názorně ukázal, o čem hovoří v úvodním textu. Na závěr publikace nechybí původní seznam břevnovských opatů, který je ovšem nespolehlivý, a proto ho vydavatelé doplnili o obsírnou kritickou poznámku. Připojen je i seznam literatury použité při tvorbě komentářů a rejstříků.

Ani několik málo přehlednutí (s. XV „najdem“, s. XLIX chybí pomlčka mezi letopočty) nic neubírá ze čtenářova požitku. Edice Růžičkovy kroniky je ukázkou toho nejlepšího, co může současná historiografie s filologií poskytnout. Lze si jen přát, aby v budoucnu byla takto vypravena i rozsáhlejší Růžičkova práce, která by se v pečlivém překladu a ediční úpravě mohla stát vítaným zdrojem poučení pro všechny zájemce o církevní historii českých zemí.

Jakub Zouhar

Petr VOREL

From the Silver Czech Tolar to a Worldwide Dollar. The Birth of the Dollar and its Journey of Monetary Circulation in Europe and the World from the 16th to the 20th Century

(= East European Monographs, No. DCCXCVIII), New York City, Columbia University Press 2013, 191 s. + LXXX obrazových tabulí, ISBN 978-0-88033-705-2.

V ediční řadě prestižní americké Kolumbijské univerzity vyšla kniha českého historika, který se vedle jiných témat dlouhodobě zabývá dějinami peněz. V této anglické mutaci monografie, jejíž česká verze pod názvem *Od českého tolaru ke světovému dolaru* (Zrození dolaru a jeho cesta v evropském a světovém peněžním oběhu 16.–20. století) spatřila světlo světa již v roce 2003, Petr Vorel hlouběji propracoval pasáže věnované historii dolaru na americkém kontinentě. Zachováno nicméně zůstalo základní, primárně chronologické členění práce na sedm kapitol. Autor v nich postupně mapuje genezi velkých stříbrných ražeb, spojenou s českým prostředím počínajícího 16. století, jejich rozšíření v Evropě, expanzi do zámorí a transformaci v moderní dolar, jemuž dodnes náleží exkluzivní místo ve světových měnových systémech.

Vorlova práce má syntetizující charakter, a tak není bezprostředně založena na analytickém studiu původních archivních pramenů (jejich výzkum ovšem autor zúročil v řadě specializovaných pojednání, o něž se mohl opřít v těch pasážích knihy, které jsou věnovány období raného novověku). Její přínos spočívá především v interpretační rovině – v přehledném shrnutí látky a v nacházení nových souvislostí mezi dílčími údaji, roztroušenými v mnoha porůznu publikovaných textech. V první řadě se autorovi podařilo sumarizovat zjištění české i jiné středoevropské numismatické literatury o jáchymovských i dalších raných velkých stříbrných ražbách a vyváženě je propojit s relevantními poznatky (převážně zahraničních) badatelů, kteří věnovali pozornost vývoji evropských a světových měnových systémů.

V první kapitole jsou nastíněny složité měnové poměry v Evropě na přelomu 15. a 16. století, kdy se objevení nových výnosných ložisek stříbra a zájem obchodníků s drahým kovem na jeho rychlé a kvalitní monetarizaci projevil ve snahách o zavedení těžkých stříbrných mincí vysoké ryzosti. P. Vorel sleduje okolnosti zrodu tyrolských guldinerů a saských zlatníků, které nicméně v první polovině 16. století zastínila produkce tolarů z jáchymovské mincovny. V této souvislosti nemohl nechat stranou otázku etymologie názvu „tolar“. Ten, jak známo, odkazuje na jazykově německou podobu místního jména Jáchymov – Joachimst(h)al (pojmenování „taler“ – „tolar“ vzniklo zkrácením adjektiva „Joachimstaler“). Je dobře, že v anglickém textu autor poopravil formulaci ze s. 29 českého vydání knihy, která mohla u čtenářů vzbudit mylný dojem, že pojmenování měnové jednotky je přímo odvozeno od starší české varianty relevantního přídatného jména („jochmtálský“).

Předpokladům vzniku a ražbě prvních tolarů v západočeském Jáchymově věnuje Petr Vorel druhou kapitolu. Genezi jáchymovského tolaru sleduje v širším kontextu měnového vývoje i specifických vnitropolitických poměrů v Českém království během utváření stavovské monarchie. Značné pozornosti se v této části knihy těší rovněž dějiny rodu Šliků, na jejichž pozemcích byla počátkem 16. věku objevena výnosná ložiska stříbrné rudy a roku 1516 vznikla nová hornická osada v lokalitě, pojmenované Údolí sv. Jáchyma. Zákaz exportu hutního stříbra za hranice království se podařilo Šlikům po složitých diplomatických jednáních obejít získáním povolení ke zřízení jáchymovské mincovny (1520). Díky zmincování bylo možno drahý kov z Krušných hor učinit předmětem mimořádně úspěšného privátního zahraničního obchodu (napojeného především na lipské trhy), na němž se podílela řada investorů včetně členů dalších českých panských rodů. K zásadnímu zvratu došlo po převzetí vlády energickým Ferdinandem I. Habsburským, který prosadil převedení mincovny pod přímou panovnickou správu (1528) a pokračoval v jáchymovském zmincování. Podoba ražeb se sice změnila, nicméně s ohledem na zavedené metrologické normy českých mincí a na jejich zahraniční – převážně saské – odběratele byly zhotovovány podle původních parametrů. Vysvětlení mimořádného rozšíření jáchymovských tolarů v Evropě spatřuje P. Vorel ve skutečnosti, že šlikovská mincovna se mohla soustředit právě na produkci těžkých obchodních mincí, jelikož nebyla nucena zabývat se ve větší míře výrobou standardního drobného oběživa.

Kapitoly třetí a čtvrtá pojednávají o další evropské historii tolarových mincí v 16. až 18. století. Petr Vorel zde se zřetelem k obecným politickým a ekonomickým souvislostem líčí střetávání zlatníkové a tolarové měnové koncepce. Habsburské snahy o unifikaci mincovnictví na území Svaté říše římské, které se mimo jiné projevil v několika říšských mincovních řádech, dlouhodobě narážely na složité prolínání monetárních práv řady jednotlivců či institucí. Z hlediska prosazení tolarových ražeb představoval významný

mezník rok 1566, kdy byl novelou třetího říšského mincovního řádu zaveden říšský tolar jako obchodní mince. Další osudy tolaru na evropské půdě byly ovlivněny především silicím působením importu drahých kovů ze zámoří (od poloviny 16. století) a raně novověkými válečnými konflikty, které průběžně zasahovaly do mincovních poměrů prakticky ve všech oblastech starého kontinentu.

Úloze tolarů na evropském trhu od 18. do 19. století popřává autor pozornost v páté kapitole. V rámci měnové reformy uskutečněné v habsburské monarchii roku 1750 vznikla jako bezprostřední následovník říšského tolaru mince, pro niž se o tři léta později prosadilo označení konvenční tolar. Na této bázi záhy došlo k měnovému propojení většiny území Říše, jinak co do struktury oběživa dále rozštěpené na tři svěbytné okruhy. Konvenční měna sice přečkala napoleonské války, leč po postupném rozpadu měnové unie zanikla v polovině 19. století. V Rakouském císařství byla v roce 1857 nahrazena zlatníkovou měnou. Vedle ní se začaly jako obchodní mince razit spolkové toлары, avšak už po necelém desetiletí se tento projekt v souvislosti s vystoupením Rakouska z německé mincovní unie zastavil. Ústup tolarů z evropského peněžnictví v sedmdesátých letech 19. století byl pak důsledkem otrěsů, které zdejší měnové systémy prodělaly vinou výrazného poklesu ceny stříbra.

V šesté a sedmé kapitole již přichází ke slovu jak americká historie dolaru, tak světové rozšíření měn, v jejichž pojmenování je uchován odkaz někdejších tolarů. Ohledně sporné otázky importu tohoto názvu do Nového světa se P. Vorel přiklání k hypotéze, že rozhodující roli zde sehráli holanďtí obchodníci, kteří kolonizovali Manhattan. Ti označovali mexický osmireal (stříbrné peso), jenž se podobal evropským tolarům a pronikal do britských kolonií, jako „daaler“. Vznik nezávislých Spojených států amerických byl pak spojen s ustavením jejich vlastní měny coby důležitého emancipačního atributu namísto dosavadní oficiální britské libry. Po epizodě kontinentální dolarové měny z let 1776–1781 se zákonným platidlem USA stal v roce 1792 dolar dělený na 100 centů.

Podobně jako u mechanismu přenosu názvu tolar/dolar na americkou měnu panuje dodnes nejistota rovněž ohledně původu symbolu \$. S oporou v přesvědčivé argumentaci autor straní názoru, že předobrazem značky amerického dolaru byl sloup ovinutý nápisovou páskou z vyobrazení Herkulových sloupů na mexickém pesu (tzv. Pillar Dollar). Pokud jde o světovou expanzi dolarové měny v 19. a 20. století, sehrál v tomto směru klíčovou roli proces osamostatňování britských kolonií, jejichž nové oběživo zpravidla přebíralo název dolar. V závěrečné kapitole však P. Vorel nezapomíná ani na fenomén levantského tolaru, který v oblasti Orientu a v Africe plnil velmi důležitou úlohu až do poloviny 20. století.

Vorlova monografie významně přispívá k poznání dějin peněz především důslednou kontextualizací vývoje tolarové měny. Středověké předpoklady jejího vzniku a spletité osudy tolaru/dolaru v období od 16. století do současnosti autor nesleduje pouze prismatem numismatiky, ale průběžně je zasazuje do širšího rámce politických a hospodářských dějin. Na tom, že poutavý výklad dalece překračuje limity pomocných věd historických, nic nemění fakt, že k další z těchto disciplín, genealogii, se P. Vorel programově hlásí v úvodu knihy. Svůj pracovní postup tam charakterizuje jako pokus o rekonstrukci bohaté *family history* dolaru. Kniha čtenáře potěší i rozsáhlou, na lesklém křídovém papíře tištěnou obrazovou přílohou, jejímž jádrem jsou kvalitní fotografie mincí (pro novější období i bankovek) z nejrůznějších koutů světa.

Tomáš Sterneck

Badatelům, kteří se zabývají svým tématem už delší dobu, hrozí nebezpečí, že své téma natolik vyčerpají, až nakonec ono vyčerpá i je samotné, a stále opakují jen to, co už bylo před časem řečeno. Nejlepším východiskem je ovšem cesta ideální, kdy se vědec po dlouhých letech studia dokáže tématu skutečně zmocnit a předestřít ho veřejnosti s porozumivým nadhledem. Jiří Mikulec zvolil posledně vzpomenuý přístup.

Mikulec se vskutku zabývá různými aspekty barokního katolicismu a barokní zbožnosti už po dvě desetiletí, jak dosvědčuje řada jeho dílčích odborných statí i vědeckých monografií.¹ „Své“ téma zkoumal z mnoha pohledů, jeho největší „láskou“ se ale stala zbožná bratrstva.² Díky tomu postupně nejen zmapoval jejich teritoriální rozložení (především v Čechách perfektně doloží, u jakého chrámu v které lokalitě působila ta či ona sodalita), ale pronikl i do způsobu myšlení a uvažování barokního člověka. O tom přesvědčuje čtenáře na každé stránce své nejnovější knihy. V hutné zkratce tu předkládá široké základy toho, co je třeba znát o barokní zbožnosti. Možná, že bych v daném kontextu měla užít zprofanovaného sousloví: vše podstatné o barokní zbožnosti v českých zemích nalezne čtenář v knize Jiřího Mikulce.

Obávám se ale, že podobné tvrzení je současně zavádějící a zdánlivě evokuje dojem, že se jedná o jakousi příručku. Rozhodně tomu tak není, i když samozřejmě také začínající zájemce o danou tematiku zde najde podstatnou sumu vědomostí. Text knihy je ovšem vystaven na mnohem sofistikovanějším základě: autor pomocí minimalistických prostředků evokuje barvitý obraz složité problematiky přiveden k tomu hlubokou (a reflektovanou) znalostí množství autentických pramenů, jimž, jak je patrné, velmi dobře rozumí a interpretuje je jak v dobových souvislostech, tak v souladu s přístupy moderní metodologie. Domnívám se, že všichni, kdo se daným dějinným obdobím a danou tematikou zabývají, ocení, jak přesvědčivý je autorův přístup.

Mikulec si úvodem klade zcela zásadní otázku, zda zbožnost v době baroka, tedy zejména ta, jež se v odborné literatuře běžně nazývá „lidovou“, byla realitou, nebo jen „zbožným přáním“. To je ten velký námět, jehož zkoumáním je naplněna celá kniha. Autor dobře ví, jak obtížný a nesnadný je podobný výzkum a jak ošidné mohou být striktní závěry. Mikulec se věnuje tématu „nadzemskému“, transcendentnímu, ale dokáže velmi dobře postihnout a popsat jeho pozemské ukotvení. Autor nás postupně provádí světem kultů spjatých s uctíváním Krista, Panny Marie, celou plejádou světců tehdejšího světového i českého nebe. Seznamuje čtenáře s průběhem liturgického roku, průběhem dne zbožného člověka i symbolikou náboženského prostoru.³

1 Na své práce k tématu odkazuje v recenzované knize v seznamu literatury, s. 372–374. Zdůrazňuji rozsahem nepříliš velkou, ale o to významnější knížku *31. 7. 1627 – Rekatolizace šlechty v Čechách. Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.

2 Na tomto místě připomenu alespoň následující tituly: Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000; TÝŽ, *Proměny náboženských bratrstev v raném novověku*, in: Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš (edd.), *Bratrstva, světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby* (III. pardubické bienále, 29.–30. 4. 2004), Pardubice 2005, s. 19–35.

3 V daném případě se mi zdá název kapitoly „Den barokního katolíka“ (s. 131–145) jako nepříliš obratný. Ovšem moje averze vůči nadužívání termínu „barokní katolík“ nemusí mít obecnou platnost.

Místa se tu dostává i oblíbeným bratrstvům – musím konstatovat, že toto místo je zcela adekvátní celkovému rozměru textu. A kromě toho – právě zde může čtenář seznat, jak má Mikulec i díky svému výzkumu sodalit českou krajinu zažitou. Z jeho líčení zřetelně vysvítá, že místa, o nichž píše, velmi dobře zná z autopsie. Autor se patřičně obírá odpustky či „posledními věcmi člověka“ a v souvislosti s tím i s kategorizací stupňů života věčného. Neponechává stranou ani protivníky katolicismu, příslušníky jiných konfesí a šíření nekatolických knih, aby na závěr dospěl ke „konci barokní zbožnosti“ v časech osvěcenských. Ačkoliv „lidová zbožnost“, především na venkově zůstávala alespoň vnějškově barokní i v 19. století.

Do hlavního textu jsou organicky vklíněny dva exkurzy vztahující se k poutnímu ruchu na Bezdězu. V časech, kdy někdejší přemyslovský hrad, který kdysi skrýval i nedobrovolného hosta, mladého Václava II., byl významným poutním mariánským místem, vznikly důležité doklady, které tento poutnický ruch dokumentují. Mikulec jich dokázal využít beze zbytku. Vychází především ze dvou zdrojů. Prvním z nich je dílo kněze Veremunda Procheho zabývající se popisem proslulé mariánské svatyně, kterou zřídili španělští černí monserratsští benediktini a jež se záhy stala vyhledávaným cílem zbožných putování, a druhým pak soupis zázraků, které se tam udály.⁴

Druhý exkurs, věnovaný Bezdězu v osvěcensství, je pak založen na neméně zajímavém prameni: je jím kritický satirický román Augustina Zitteho o putování Peregrina Stillwassera.⁵ Tento Poutník je do značné míry „tichou vodou, která břehy mele“. Možná jen, že bych čekala ještě odkaz dokazující živost bezděžských poutí i v 19. století, jak ho známe z libreta Elišky Krásnohorské k opeře Tajemství Bedřicha Smetany. Ale to je jen poznámka na okraj. Mikulec jednak vynesl na světlo našich dní pěkné Procheho dílko, jednak dokázal kombinací zmíněných zdrojů představit bezděžské poutě v celé barevné škále: v dobách slávy i jejího dohasínání.

Domnívám se, že Jiří Mikulec byl hodně ovlivněn dílem Rudolfa Zuberera.⁶ Ovlivněn v pozitivním slova smyslu tak, že na jeho podněty tvůrčím způsobem navazuje. Snad jen Mikulec oproti Zuberovi poněkud nedoceňuje velice křehkou hranici mezi vírou a pověrou. Ovšem to jsou otázky velmi subtilní a ve vědeckém textu jen těžko uchopitelné.

Autor předestírá čtenáři obraz barokní zbožnosti poutavý, seskládaný ze střípků dobových zvěstí a jak se zdá, obraz velmi se přibližující někdejší dobové realitě. K dokreslení kontur užívá citace z dobových pramenů, pravda, nejčastěji cituje jen několik z nich,⁷ ale tyto prameny jsou pečlivě zvoleny jako výmluvná pars pro toto.

Ivana Čornejová

4 Veremundus PROCHE, *Historische Beschreibung des Marianischen Bergs Bezdez*, Prag 1743 – tento tisk je vybaven i dobovými rytinami (Mikulec přináší v knize jejich reprodukcce). Národní archiv Praha, fond Archiv benediktinského kláštera v Emauzích v Praze, (ŘB – E), rkp. 19.

5 Anonym [Augustin ZITTE], *Peregrinus Stillwassers geistliche Reisen durch Böhmen, oder: Kapitel über Mönchwesen...*, Nymburg 1783. Podobně jako Procheho spis ani toto dílo není moderní českou historiografií příliš často zmiňováno.

6 Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve*, I–II, Praha 1987, Olomouc 2003.

7 Kromě už citovaného díla Veremunda Procheho se jedná především o spisy Jana BECKOVSKÉHO, *Katolického živobytí nepohnutelný základ...*, Praha 1707, a *Druhý sloup nepohnutelný základu katolického živobytí*, Praha 1707, či Albrechta CHANOVSKÉHO, *Správa křesťanská s krátkým výkladem podstatnějších věcí, které každému křesťanu věděti hodné a náležité přísluší*, Praha 1697 ad. (Výčet těchto pramenů – starých tisků v recenzované knize na s. 355–360.)

Vojtěch ŠUSTEK

Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů, svazek 1

Praha, Scriptorium 2012, CXII + 1071 s., ISBN 978-80-86852-42-3.

Vojtěch Šustek se dlouhodobě badatelsky soustřeďuje na období okupace Československa nacisty, resp. na druhou světovou válku.¹ Rozsáhlá komentovaná edice má v celkem třech objemných svazcích přinést na 500 dokumentů německých okupačních úřadů (především represivního a bezpečnostního aparátu), objasňujících události a postoje okupačních instancí za tzv. druhého stanného práva (27. května až 3. července 1942), vyhlášeného po atentátu na říšského zastupujícího protektora, Obergruppenführera-SS a generála policie, šéfa RSHA Heydricha.² Pro porozumění kontextu událostí přelomu jara a léta 1942 jsou do edice zařazeny i početné další dokumenty z let 1941 až 1944.

Základem edice není vytěžení jednoho nebo několika archivních fondů centrální povahy, ale rozsáhlá plošná rešerše ve dvanácti českých, resp. moravských archivech a v berlínském Bundesarchivu. Přinesla množství dosud neznámého materiálu, který umožňuje nové pohledy na toto, v literatuře zdánlivě již dostatečně probrané téma. Celý soubor editor rozdělil do sedmi tematických skupin, z nichž stávající svazek přináší první dvě: I. dokumenty o akci skupiny Anthropoid a s ní spojené domácí rezistence, II. situační zprávy bezpečnostní policie a bezpečnostní služby v protektorátu o pátrací akci 30. května – 18. června 1942. Celkem je tak v prvním svazku editováno 137 dokumentů. Další ohromné, co do počtu jednotlivin však těžko postihnutelné množství dokumentů umístil Šustek do poznámkového aparátu edice. Zde jsou přetiskovány nebo alespoň resumovány obsáhlé protokoly poválečných výpovědí účastníků odboje, pořizené pro potřeby soudů nebo pro dokumentaci odbojového hnutí. V jistém výběru zde byly použity také výpovědi po válce vyšetřovaných nacistů. Vzhledem k dvojímu, odbornému i popularizačnímu určení edice byly všechny dokumenty, napsané německy, přeloženy do češtiny.

Edici Šustek předsadil přehled hlavních editovaných dokumentů, především však obsáhlý úvod, který je v lehce zkrácené podobě zopakován i v němčině. Autor tu informuje o principech sestavení edice, načrtává situaci a problémy, které tematizuje tento svazek, dále charakterizuje editované skupiny dokumentů, podává základní informaci o politické a policejní správě v protektorátu a informuje o edicích, literatuře i stavu dochování archivních pramenů k tomuto tematickému okruhu. Po rozsáhlé ediční části (vždy základní dokument s pokud možno rozepsanými jmény, jeho český překlad a rozsáhlé poznámky s dalšími otištěnými prameny) uzavírá svazek seznam zkratk, soupis použité literatury (škoda, že Šustek v podstatě nepřihlíží k novější německé literatuře k tématu). Knihu uzavírá konkordance pražských místních názvů z dokumentů a jejich dnešních ekvivalentů, jakož i jmenný a místní rejstřík.

- 1 Z jeho knižních pramenných publikací, resp. edic srov. především: Alena MÍŠKOVÁ – Vojtěch ŠUSTEK, *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*, svazek 1: Deník Josefa Pfitznera, úřední korespondence Josefa Pfitznera s Karlem Hermannem Frankem, Praha 2000; svazek 2: *Měsíční situační zprávy Josefa Pfitznera*, Praha 2001; TÝŽ, *Zlato se čistí v ohni: o životě, oběti a smrti pravoslavného kněze ThDr. Vladimíra Petřka, jeho rodičů a sourozenců*, Praha 2008.
- 2 Šustek deklaruje, že touto edicí chce navázat na fotodokumentace, editované Jaroslavem Čvančarou 1991, 1997 a 2004, resp. na soubor edic k Heydrichově okupační politice, zpracovaných Jaroslavou Milotovou ve spolupráci s Miroslavem a Margitou Kárnými 1987, 1989, 1991, 1997 a na knihy pamětnických relací, vydané Milošem Doležalem 2002, 2004, 2006 a 2010.

Šustek ze svého podpůrného faktografického fundusu cíleně a zcela vypustil memoáry, a to jak účastníků odboje, tak nacistů. Argumentuje, že ho k tomuto radikálnímu kroku vede „obrovské množství polopравd a výmyslů, kterými tito lidé zaplevelili historiografii heydrichiády“ (s. XXXIV). Problémem je, že i nemalá část v edici zveřejněných pramenů má narativní charakter (zejména poválečná svědectví, ale i různá hlášení z doby protektorátu), takže ani zde nelze vycházet z jejich apriorní „pravdivosti“ jen proto, že vznikly s minimálním či nevelkým časovým odstupem od událostí, o nichž se zmiňují. Šustek provádí ověření fakt křížovou konfrontací svědectví, dává přitom apriorně přednost relacím českým před německými. Z hlediska historika jsou ovšem „podpůrné“ publikované poválečné relace zajímavé spíše než dílčími fakty celkovým zpětným pohledem svědků na významnou drastickou událost, a to většinou očima „malých lidí“. Uvědomme si ovšem, že nepřesnosti „vypravěčů“ či respondentů v interview nejsou pouze nebo hlavně způsobeny cíleným lhaním nebo vědomou sebestylizací respondentů, nýbrž mají – ve vztahu k obecnému fungování lidské paměti a s ohledem na „techniky vybavování si“ vzpomínek – až „systémový“ charakter. Nepřesnosti a chyby vyprávění mohou tedy být svého druhu pramennou informací samy o sobě. Je úkolem historika, aby provedl jejich kritiku a rozbor.

V kontextu Šustkovy velké práce je tak přece jen škoda, že do ní nezahrnul a českému čtenáři nezpřístupnil historiograficky vlivné „memoáry“, resp. výsledek interview S. T. Bertona s bývalým kriminálním radou gestapa, SS-Hauptsturmführerem Heinzem Pannwitzem, z roku 1985.³ Šustek v edici otiskuje a v obsáhlém poznámkovém aparátu rozsáhle komentuje, resp. o různá svědectví doplňuje Pannwitzovu závěrečnou zprávu o vyšetřování atentátu z 25. září 1942. Je to (s českým překladem a bohatou obrazovou dokumentací, převzatou ze zprávy) v podstatě „knih v knize“: s. 586–818, tedy 233 stran. Zde by se již přetištění Pannwitzovy výpovědi a konfrontace s jeho úřední zprávou snad vyplatila.

Charakter Šustkovy edice je co do obsahu zpřístupněných dokumentů specifický: méně než o sám atentát, jeho přípravu, provedení či vojensko-politické kontexty,⁴ bezprostřední výsledky a širší konsekvence této operace (Šustek nepracoval s prameny britské, resp. československé exilové proveniencce, uloženými v Kew), jde tu o situaci v protektorátu. Snad nejpodstatnější je otevření náhledu do reakcí nacistického okupačního aparátu. Úspěšný atentát byl ohromnou ranou nacistické prestiži, důkazem pro spojence i pro obyvatelstvo okupované země o (arogantní) neschopnosti gestapa a SD včas rozkrýt odbojové sítě a předejít takovéto signifikantní porážce „uvnitř“ říše. Snahou zakrýt vlastní neschopnost policie a maskovat kolaps lze vysvětlit i rozsah a rasanci zpočátku neúspěšné pátrací velkoakce, těžce dopadnuší na celou českou společnost protektorátu.

Jeden z největších přínosů Šustkovy edice spočívá v tom, že podává řadu dokladů o tom, jak intenzivně až hystericky se Frank i ostatní představitelé režimu snažili „minimalizovat škody“, a to jak směrem do říše („bylo nezbytné přesvědčit nadřízené v Berlíně, že atentátu nešlo předejít“,

3 Stanislav F. BERTON (ed.), *Das Attentat auf Reinhard Heydrich vom 27. Mai 1942. Ein Bericht des Kriminalrats Heinz Pannwitz*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 33, 1985, s. 668–706. Šustek připomíná problematizování tohoto textu Zdeňkem JELÍNKEM, *K problematice atentátu na Heydricha*, Historie a vojenství 40, 1991, č. 2, s. 84, jde ale o faktografické nepřesnosti toho typu, které by od Pannwitze (mj. po válce deset let vězněného v SSSR) bylo s odstupem čtyř desetiletí od události možno očekávat takřka s jistotou.

4 Zde mají nadále klíčovou roli rozsáhlé studie Oldřicha Sládka z roku 1969 a Zdeňka Jelínka z roku 1970, resp. jejich monografie: Oldřich SLÁDEK, *Přicházeli z nebe*, Praha 1992, a Zdeňk JELÍNEK, *Operace Silver A*, Praha 1992 (2. rozšířené vydání Praha 2011).

s. XXVIII), tak vůči obyvatelstvu protektorátu. Je mimořádně zajímavé sledovat, jak se nacisté „bezradnost německé policejní správy“ snažili „zakrývat teatrální pompou během Heydrichova pohřbu“ (s. XXIV). V tomto kontextu je pozoruhodné, jaký důraz kladl K. H. Frank na zamezení vzniku „hrdinského kultu“ atentátníků v protektorátní společnosti a na vytvoření iluze, že český národ aktivně spolupracuje při jejich odhalení. Této problematice bude ostatně věnováno celé IV. oddělení v druhém svazku edice.⁵ Obdobně pozoruhodná jako intenzivní propagandistické krytí heydrichiády je na druhé straně skutečnost, že v této situaci někdo z úředníků gestapa nezaváhal a odčerpal část odměn pro svědky a udavače do své kapsy. Přirozeně, že udavačů a kolaborantů (obě s velmi různou motivací) se posléze, tedy po obratu ve vyšetřování, našlo v protektorátu dost, zejména po úspěchu nacistické „amnestie“ pro pachatele, kteří se sami přiznají (zrada Karla Čurdy 16. června). To mimořádně zajímavé na editované dokumentaci je ovšem hlavně otevření náhledu do propagandistického uvažování okupační moci.

Nesmírně pracná (editor vědeckě připomíná oporu, porozumění a pomoc desítek archivářů a historiků), nadto elegantně a účelně vytištěná Šustkova edice je – a zejména po završení celého velkého díla bude – významným příspěvkem k výzkumu dějin protektorátu a obecněji nacistické okupační moci v Evropě. Šustek již ohlásil monografické zpracování heydrichiády na základě souboru nově shromážděných pramenů. Bylo by však produktivní a cenné podívat se na shromážděný materiál i z jiných než pouze klíčovou událostí definovaných úhlů.

Jiří Pešek

Gerald MUND (Hg.)

Deutschland und das Protektorat Böhmen und Mähren.

Aus den deutschen diplomatischen Akten von 1939 bis 1945 (VCC 127)

Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2014, VIII + 689 s., ISBN 978-3-525-37305-7.

Název rozsáhlé edice deklaruje zájem o Německo a protektorát Čechy a Morava ve světle německých diplomatických akt let 1939–1945. Vzhledem ke skutečnosti, že tzv. protektorát byl roku 1939 začleněn do Říše a setrval v jejím svazku až do jejího hořkého konce, se takovéto vymezení může jevit jako poněkud zvláštní. Autor, dlouho v Praze žijící soukromý badatel o dějinách německé diplomacie, se tu však v návaznosti na své starší práce¹ zaměřil na působení německých diplomatů nižšího ranku, kteří – coby úředníci říšského ministerstva zahraničí (Auswärtiges Amt – dále AA) – v návaznosti na existenci a působení německého velvyslanectví v Praze jednak roku 1939 likvidovali „diplomatickou pozůstalost“ anektovaného Československa, jednak (v rámci informační konkurence nacistické polykracie) měli ve funkci Vertreter des Auswärtigen Amtes beim Reichsprotektor (zkratka VAA) za úkol zajišťovat přímé spojení AA k Úřadu říšského protektora, resp. podávat do Berlína ministru Ribbentropovi přímé a nezávislé informace o politické i všeobecné situaci v protektorátu. Této skutečnosti odpovídá i úvod edičního svazku, v němž Mund charakterizuje šest diplomatů, kteří vedli pražský VAA v letech 1939–1945.

5 Srov. také Vojtěch ŠUSTEK, *Pražané pod tlakem nacistické propagandy během druhého stanného práva na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava*, Documenta Pragensia 26, 2007, s. 427–479.

1 Gerald MUND, *Herbert von Dirksen (1882–1955). Ein deutscher Diplomat in Kaiserreich, Weimarer Republik und Drittem Reich. Eine Biografie*, Berlin: dissertation.de, Verl. im Internet 2003; TÝŽ (ed.), *Ostasien im Spiegel der deutschen Diplomatie: die privatsdienstliche Korrespondenz des Diplomaten Herbert v. Dirksen von 1933 bis 1938*, Stuttgart 2006.

Ediční části svazku je předsazen soupis 446 vydaných dokumentů (s. 19–58), který do jisté míry přejímá i funkci věcného rejstříku. (Formální titulatury původců dokumentů tu však, bohužel, zaujímají více místa než extrémně stručná, mnohdy nepřesná nebo obsahu málo odpovídající věcná hesla.) Rozbor seznamu editovaných dokumentů prozradí mnohé: Především ukáže (pro stav dochování nacistických písemností obecně typickou) převahu materiálu z prvních let okupace a minimum dokumentů z posledních let války. Chronologicky jednotně seřazená (tedy bez ohledu na původce písemnosti a její typ: najdeme tu pestrou směs, sahající od rutinních „zpráv o politické situaci“ z pražského VAA až po záznamy diplomatických telefonátů v AA) edice přináší 208 čísel k roku 1939, 133 k roku 1940, 70 pro rok 1941, 21 pro rok 1942 a 9, resp. 4 kusy pro léta 1943 a 1944, přičemž poslední editovaný dokument pochází z 18. července 1944. (Je to krátký Himmlerův oběžník s celorišskou platností, jehož klíčová věta zní: „Za ‚Čechy‘ jsou pokládáni příslušníci českého národa“ s. 626.) Z roku 1945 tu – navzdory titulu publikace – žádný materiál nepřichází.

Vzhledem k ohromným ztrátám fondů AA, způsobeným spojeneckým bombardováním a požáry v Berlíně, zejména však cílenou likvidací podstatných částí archivu na konci války, se z písemností, jejichž původcem byli úředníci pražského VAA, zachovaly jen drobné zlomky. Mund proto edici tematicky doplnil: prozkoumal řadu archivních fondů říšských politických a diplomatických úřadů a z nalezených dokumentů provedl blíže nedefinovaný výběr kusů, které se tak či onak, přímo nebo vzdáleně vztahovaly ke sledované tematice. Sám editor charakterizoval výsledek svého úsilí slovy: „Celkově se v této edici nacházejí prameny k různým tématům zahraniční i vnitřní politiky protektorátu“ (s. 15). Poněkud přesnější představu o obsahu tohoto „chaosu věcí pozoruhodných“ pak podává výčet (tamtéž): Reakce zahraničních vlád na okupaci, převzetí československých diplomatických zastoupení německými, zbavení československých diplomatů protektorátního občanství, špionáž německých diplomatů v zahraničí orientovaná na československý exil, převzetí písemností československých úřadů a hmotné podstaty československých vyslanectví, mezinárodně právní aspekty vzniku protektorátu, jeho hospodářské začlenění do Říše, jeho poválečná budoucnost. Teprve potom následuje zájem o vnitřní – českou – politiku v protektorátu, dále (velmi sumární) zprávy o represích, o rozsudcích smrti a popravách, o odboji a persekuci židů. Poněkud konkrétnější pozornost je v edici věnována jen zatčení, odsouzení a popravě Otakara Klapky a Aloise Eliáše. Dokumenty k hospodářské situaci ani detailnější osobní spisy se editor rozhodl do politicky profilovaného svazku nezařazovat (tamtéž).

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že v popředí Mundovy pozornosti nestojí protektorát jako takový, nýbrž říšská diplomacie, která je nahlížena prizmatem témat, spojených s likvidací anektované Československa a s jeho diplomatickou pozůstalostí. V jarních měsících roku 1939, v prvních letech okupace, ale i celkově je tak nejčastějším původcem editovaných písemností významný německý diplomat, státní sekretář berlínského AA, člen osobního Himmlerova štábu, SS-Oberführer Ernst von Weizsäcker. Je škoda, že jeho osobu – roku 1949 byl von Weizsäcker v tzv. Wilhelmstraße-Prozess v Norimberku za zločiny proti lidskosti Američany odsouzen k sedmi letům vězení, po roce byl však amnestován – editor ponechal zcela stranou pozornosti.²

2 Osoby von Weizsäckera se týká mnohá partie z dnes velmi bohaté literatury o německé diplomacii doby nacismu. K von Weizsäckerovi speciálně pak srov.: Rainer A. BLASIUS, *Für Großdeutschland – gegen den großen Krieg. Staatssekretär Ernst Frhr. von Weizsäcker in den Krisen um die Tschechoslowakei und Polen 1938/39*, Köln-Wien 1981; Rolf LINDNER, *Freiberr Ernst Heinrich von Weizsäcker, Staatssekretär Ribbentrops von 1938 bis 1943*, Lippstadt 1997; Jobst KNIGGE, *Der Botschafter und*

Přítom právě v kusech, které von Weizsäcker napsal nebo které mu byly adresovány či posunuty k jeho rukám, se nejjasněji otevírá vln do cest získávání informací a komunikačního pole nacistické diplomacie, jejich kontaktů, sítí, způsobu jednání s diplomaty ostatních států i do diplomatického zázemí pro politické rozhodování. To vše jsou témata, která dnes enormně zajímají „obrozené“ dějiny diplomacie. Ty ale mají jen velmi málo společného s historií protektorátu. Editor souboru těchto zpráv jako celku v úvodu nevěnoval nejmenší pozornost, natož že by je zkusil sumárně interpretovat.³ Mnohdy opravdu zajímavé dokumenty tohoto druhu představují v edici obsahově de facto samostatný segment. Jejich rozesetí do jednotné chronologické řady se zprávami a mnohdy opakujícími se či vysloveně stereotypními, o denní tisk se opírajícími zprávkami z protektorátu postrádá historiografickou logiku.⁴

Po ediční části knihy následuje seznam zkratk. Soupis pramenů podává stručný přehled excerpovaných archivních fondů: Jsou to dokumenty říšského kancléřství a říšského ministerstva zahraničí ve Spolkovém archivu v Berlíně, řada fondů Politického archivu Ministerstva zahraničí v Berlíně a písemná pozůstalost VAA v rámci fondu Úřad říšského protektora v pražském Národním archivu. (Zde je uložena i pražská písemná pozůstalost jednoho z představitelů VAA, Kurta Ziemke.) Připojen je též – poněkud torzovitý – soupis použité literatury (ta však není v poznámkách u dokumentů až na výjimky citována). Knihu uzavírá identifikační osobní rejstřík, resp. rejstřík geografický, z něhož byl vyloučen Berlín a Praha jako místa původu většiny písemností. Škoda, že tato města nebyla v rejstříku ponechána alespoň v míře omezené na obsah editovaných dokumentů. Ukázalo by se pak, jak málo vlastně byla Praha ve vydaných zprávách tematizována. I tak tu jednoznačně nad zprávami o lokalitách v protektorátu (zejména Brno a Ostrava, alespoň málo i Plzeň) počtem dominují zmínky o světových metropolích a významných říšských městech. Již to naznačuje, kde leží informační těžiště edice.

Mundův klíčový (přinejmenším počáteční) zájem platil však představitelům pražského VAA. Stručně charakterizuje jednoho diplomata po druhém, o jejich „kolektivní biografii“ ve smyslu dnes již etablovaného historiografického modu, věnujícího se „socializaci“ a „zasítování“ (networking) zkoumaných osob se však nepokouší. V kontextu s nekončícími debatami o nacistickém profilu AA stojí za zmínku,⁵ že všichni vedoucí VAA byli členové strany, většina z nich

der Papst. Weizsäcker und Pius XII. Die deutsche Vatikanbotschaft 1943–1945, Hamburg 2008; Thorsten HINZ, *Der Weizsäcker-Komplex: Eine politische Archäologie*, Berlin 2012.

- 3 Nezbyvá než opakovat výhradu, která zazněla již na adresu Mundovy edice von Dirksenových „papírů“: Kniha nechce čtenáři ani tak zprostředkovat danou problematiku, „jako spíše poskytnout materiál, na jehož základě bude možno bádát dále“. Srov. Susanne KUSS, recenzi na práci: Gerald MUND, *Ostasien im Spiegel der deutschen Diplomatie. Die privatdienstliche Korrespondenz des Diplomaten Herbert v. Dirksen von 1933 bis 1938*, Stuttgart 2006, in: H-Soz-u-Kult, <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2007-3-217/> (20. 09. 2007).
- 4 Jakou souvislost s protektorátem má informace, že zpráva o jeho zřízení potěšila sovětské diplomaty v Kábulu, vystrašila egyptský tisk, obávající se italského přepadu z Libye, neudělala dojem na české kolonisty v argentinském Chacu nebo definitivně zlomila důvěru Australanů v Hitlera? (Srov. s. 69n., 104n. a 139n., 215n.) Proč je tu otištěna rozsáhlá (sedmistránková; s. 193–199) relace německého velvyslance v Pretorii o britských postojích k německé expanzi? Jen proto, že obsahuje také informaci o negativních ohlasech okupace Československa u britského tisku a britské veřejnosti?
- 5 Srov. Eckart CONZE – Norbert FREI – Peter HAYES – Moshe ZIMMERMANN (edd.), *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*, München 2010. K prvé fázi této debaty srov.: Christian MENTEL, *Mit Zorn und Eifer: Die Debatte um „Das Amt und die Vergangenheit“*, in: *Zeitgeschichte-online*, März 2011, URL: [RECENZE](http://www.zeitgeschich-</div><div data-bbox=)

také SS. Prvním z tematizovaných diplomatů byl Andor Hencke,⁶ s jehož dopisy a zprávami se Mund setkal již při práci na své disertaci: Hencke, tehdy působící v Moskvě a Kyjevě, byl ve třicátých letech (než byl roku 1936 přesunut do Prahy) jeden ze stálých korespondenčních partnerů německého velvyslance v Japonsku Herberta von Dirksen. Editor v úvodu (s. 8) pozitivně vyzdvihuje stručnost Henckeho telegramů, informujících AA o zablokování účtů a konfiskaci majetku českých diplomatů, kteří se nepodřídili Říši, ve srovnání s „rozvláčnými“ (ausschweifend) dvou- až třístránkovými relacemi ostatních diplomatů.

Po přechodu Henckeho na ústředí do Berlína převzal pražskou misi 28. září 1939 Kurt Ziemke. Tento oddaný, leč svárlivý nacist, blízký K. H. Frankovi, vydržel v čele pražského VAA do února 1941, kdy byl propuštěn ze služeb AA a stal se zástupcem německých a protektorátních firem v Záhřebu. Koncem války se stěhoval zpět do Říše přes Prahu a ve zmatku na konci dubna 1945 tu zanechal svoji „polosoukromou“ (privatdienstlich) sbírku dokumentů a korespondence, která je dnes uložena v pražském Národním archivu. Díky tomuto konvolutu představuje Ziemkeho období v edici sub specie protektorátu a jeho vnitřních záležitostí nejlépe zastoupenou epochu. To jistě neznamená, že by se uživateli dostalo „vyvážené“ informační báze, resp. náhledu do toho, co němečtí úředníci a diplomaté považovali za významné a co ne. Také Ziemkeho zprávy se nedochovaly v úplnosti. Zcela v nich např. chybí informace VAA o událostech 17. listopadu 1939.⁷ Edice obsahuje několikařádkové hlášení Oberkommando der Wehrmacht pro AA o průběhu demonstrací 28. října, poté Neurathův telegram Hitlerovi z 9. listopadu 1939, že Češi nevyužili výročí Bílé hory k opakování demonstrací.⁸ 17. listopad jako takový tu však zastoupen není.⁹

Ostatně AA byl tou dobou zaměstnán něčím důležitějším. Státní sekretář von Weizsäcker musel řešit stížnost, kterou na podnět sovětského generálního konzula v Praze Alexandrovského podal sovětský velvyslanec v Berlíně Merekalov: Na pražské výstavě Vlajky byl jeden sál věnován obrazům Karla Relinka, který masivní antisemitismus jednoznačně spojoval s názorným antisovětismem a německá cenzura (ještě nezacvičená na nové poměry za paktu Stalin–Hitler) to včas nepostihla.¹⁰

Ziemerovým nástupcem pro jaro a léto 1941 se stal Martin von Janson. Od jeho nástupu edice v podstatě již jen doznívá: Ze 446 otištěných dokumentů jich do období od března 1941 do července 1944 patří jen 86. Jen minimum z nich přitom napsali zástupci VAA. Do Jansonova období spadá např. nacistické přepadení Sovětského svazu 22. června 1941. Bylo by tedy možno

te-online.de/md=Mentel-Debatte-Auswaertiges-Amt/ (9. 3. 2013), nejnověji pak: Martin SABROW – Christian MENTEL (ed.), *Das Auswärtige Amt und seine umstrittene Vergangenheit. Eine deutsche Debatte*, Frankfurt am Main 2014.

6 Andor HENCKE, *Augenzeuge einer Tragödie. Diplomatenjahre in Prag 1936–1939*, München 1977. Srov. také drobnou publikaci: TÝŽ (úvod Georg STADTMÜLLER), *Erinnerungen als Deutscher Konsul in Kiew in den Jahren 1933–1936*, München 1979.

7 Toto téma se v materiálech VAA objevuje až později: 23. 2. 1942 hlásil Werner Gerlach do Berlína, že s dosazením nové protektorátní vlády tematizoval znovuotevření „na tři roky“ uzavřených vysokých škol Emanuel Moravec. Bylo mu sděleno, že „tato otázka byla již překonána vývojem“. Srov. č. 415, s. 588n. Vysvětlující text v poznámce pod čarou dokládá autorovu pouze rámcovou informovanost o událostech listopadu 1939 a jejich významu.

8 Srov. s. 302, 306.

9 Jako přehledná informace v němčině přitom Mundovi mohla posloužit studie: Karl LITSCH, *Die Aktion vom 17. November 1939*, in: Buchhard Brentjes – Günter Albrecht (ed.), *Wissenschaft unter dem NS-Regime*, Berlin 1992, s. 64–81.

10 Srov. dokumenty č. 202, 203, 205, s. 306, 307, 310.

očekávat relace VAA o reakci protektorátní politiky a společnosti na tuto událost. Jakékoliv informace však chybí. Místo toho věnuje edice pozornost – jistě podstatnému – problému, který musel v roce 1941 řešit opět Ernst von Weizsäcker, totiž otevřenému konfliktu mezi šéfem AA Ribbentropem a říšským protektorem von Neurathem. Základem se stalo hlášení šéfa pražské Sicherheitspolizei Geschkeho, že z pražského Maltézského paláce byly brutálně „sejmuty“ vzácné gobelíny a na dvou nákladních autech odtransportovány do berlínského AA.¹¹ Rozhořel se spor o právo disponovat majetkem zrušeného řádu maltézských rytířů, resp. obecněji o svrchovanost nad protektorátem. Spor, jak známo, ukončilo odvolání von Neuratha a jeho nahrazení Heydrichem.

Jansonovým nástupcem v pražské VAA byl na několik měsíců původně rakouský znalec československé problematiky Georg Gerstberger, kterého v únoru 1942 na výslovnou žádost Heinricha Himmlera nahradil člen jeho osobního štábu, doc. MUDr. Werner Gerlach. Ten vydržel v Praze do konce roku 1942. Je zajímavé, jak málo a jak úsečně střídmych relací je v knize podchyceno pro atentát na říšského zastupujícího protektora Heydricha, jeho skon a návazně pátrací akci, resp. „heydrichiádu“.¹² Pak AA poslal do Prahy SS-Sturmabführera ve štábu SS-Hauptamt, Ericha von Luckwald.¹³ Jestliže se již z Gerstbergerovy a Gerlachovy epochy dochovaly jen jednotliviny, pro Luckwaldovu dobu máme v edici pouze dvě písemnosti, nějak se vztahující k VAA: dva kusy, které byly mj. adresovány k jeho rukám.

Co tedy edice přináší? Weizsäckerovy písemnosti a okruh dalších kusů, na ně reagujících nebo k jeho rukám zasláných, umožňuje – ovšem jen v nepodstatné souvislosti s protektorátem – nahlédnout do některých praktik nacistické diplomacie. Bohužel jen velmi málo přispívá Mundeho edice k poznání role a působnosti VAA, resp. k porozumění trvale napjatým vztahům mezi německým vedením protektorátu a berlínským ústředím. Zjevně nešlo jen o konkurenci von Neuratha s Ribbentropem, ale i o pozdější snahu Himmlerova štábu zajistit si v této důležité oblasti Říše kontrolu či přímý vliv. V edici dále dostáváme k dispozici mnohé, ale jen zlomkovité a opakující se informace o „politickém“ dění v protektorátu. Tyto zprávy však začasté nepocházejí z informovaných a vlivných protektorátních kruhů, ale z denního tisku (Der neue Tag byl zjevně nejčastější četbou a informační oporou mužů z VAA, důvěřivě přejímajících jeho názory – v principu ovšem preformované tiskovými instrukcemi Gruppe Presse Úřadu říšského protektora).¹⁴ I ony jednotliviny mohou být pro specialisty přínosné, ale již proto, že editor nekonfrontoval volbu svých edičních kusů s dosavadními edicemi, zdá se, že rozsáhlý a nákladný ediční celek přináší jen málo věcně nového.

Mund říká o svém díle: „Tato pramenná edice nemůže v žádném případě zprostředkovat úplný obraz událostí v protektorátu Čechy a Morava“ (s. 14). S tím lze beze zbytku souhlasit.

Jiří Pešek

11 Srov. dokumenty č. 346, 355 a 380, s. 500, 515n., 380. Pro edici je symptomatické, že mezi dokumenty jedné kauzy neexistují odkazy a záležitost není editorem kontextualizována. Příklad v edici příznačně končí oznámením von Weizsäckera, že gobelíny jsou v Berlíně v čištění a o jejich dalším osudu bude ještě rozhodnuto. Pokud známo, gobelíny se do Prahy nevrátily a posléze v Berlíně zanikly.

12 Vynikne to zejména v konfrontaci s bohatstvím zpráv, které k tématu přináší velká edice: Vojtěch ŠUSTEK, *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů*, svazek 1, Praha 2012.

13 Mund o Luckwaldovi píše, že působil v Praze do února 1945, poté odtud uprchl (s. 12). Proč ale vysoce postavený úředník AA a esesman Himmlerova okruhu musel „prchat“ z Prahy více než čtvrt roku před koncem války, a to právě v době, kdy něco podobného bylo přísně zakázáno a ještě zdaleka nebylo potřeba, autor nevysvětluje.

14 Pro český tisk srov.: Barbara KÖPPOVÁ – Jakub KONČELÍK – Jitka KRYŠPÍNOVÁ, *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, Praha 2003.

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Středověk

Martin MUSÍLEK a kol.

Havelské město pražské ve středověku.

Historie – archeologie – stavební historie

Praha, Casablanca 2012, 426 s.,

ISBN 978-80-87292-21-1.

Sborník soustřeďuje studie odborníků, kteří mají co říci k dějinám srdce moderní Prahy – Havelského Města pražského. Stavební útvar s tímto názvem vznikl v důsledku darovací listiny Přemysla Otakara II. mincmistrovi Eberhardovi a jeho přátelům, kterou král poskytl v místech v okolí dnešní ulice Rytířská a soustředěných okolo kostela sv. Havla. Kolem poloviny 13. století se tak Havelské město stalo jakýmsi městem ve městě, rozuměj Starém Městě pražském. Příspěvky ve sborníku jsou rozděleny do třech tematických skupin: první skupinu tvoří práce historiků, druhé archeologicky zaměřené články a konečně třetí skupina příspěvků si všímá stavební historie Havelského Města pražského. Spolupráce odborníků různého zaměření představuje v medievistice *conditio sine qua non*. Sborník je toho zdařilým důkazem. Příspěvek Josefa Žemličky shrnuje dosavadní historické poznatky o Havelském městě a pokouší se dát odpověď na otázky, spojené s jeho existencí. Byla *nova civitas circa sanctum Gallum* novým městem nebo spíše městskou čtvrtí? Martin Nodl se domnívá, že pokud by se skutečně jednalo o *nova civitas*, jednalo by se o středoevropskou anomálii. Martin Musílek se ve své stati zabývá sociotopografickým rozbohem Havelského tržiště ve 14. století, tak jak je ho možno formulovat na základě městských knih, a upozorňuje na velkou fluktuaci

nemovitostí, která je z nich patrná. Robert Gája se soustředil na dějiny přirozeného středu Havelského Města – kostela sv. Havla a potažmo jeho farnosti v předhusitské době. Poukazuje na existenci četných fundací (jedním z dárců je např. Jan z Pomuku) a na bohatství, se kterým kostel mohl díky darům usedlých i mimo Prahu už přesídlivších rodin počítat. Kultem sv. Havla a jeho cestami do středověkých Čech se ve svém příspěvku zabývá Jan Hrdina, který k výkladu připojil přehled všech kostelů s patrocinem sv. Havla v Čechách – celkem do 18. století devětačtyřiceti.

Pro historii Havelského Města je klíčovou postavou osoba mincmistra Eberharda, jemuž bylo vystaveno výše zmíněné královské privilegium. Vojtěch Vaněk se vrací k některým starším názorům, které počátky tohoto městského útvaru spojovaly s historií Kutné Hory, ve které Eberhard jako mincmistr působil. O několika sporných otázkách, týkajících se Eberhardovy osobnosti v historiografické literatuře, podává výklad Petr Schneider. Jan Vojtíšek se zabývá působením Eberharda a jeho potomků ve středověkých Čechách a zdůrazňuje grunderský ráz této nepatricijské, ale pro české hospodářství klíčové rodiny.

Skupinu archeologicky zaměřených příspěvků zahajuje Zdeněk Dragoun statí, ve které přehledně představuje nové archeologické poznatky o Havelském Městě a odpovídá na otázku ohledně dokončení jeho lokace v tom smyslu, že přes počáteční tížádstivé plány jeho lokátorů Havelské Město nebylo a nemohlo být vnímáno jako Starému a Novému Městům právně rovnocenný útvar. V následujícím příspěvku nám Petr Starec představuje archeologické prameny, které posloužily jako

vodítka k poznání původní a starší podoby Havelského Města. Z těchto pramenů vyplynul závěr, že na rozdíl od živelně rostoucí zástavby ve zbytku Prahy je v uspořádání Havelského Města patrný stavební plán, jak tomu nasvědčují i rovné čáry ulic.

Stavební historii Havelského Města se zabývá poslední skupina příspěvků sborníku. Miroslav Kovář si všímá výstavných věžových domů a domů s průjezdem, síní a přední částí. Na skutečnost, že nejen domy, ale i celkový prostor Havelského Města byly na tehdejší poměry velkoryse a moderně řešeny, upozorňuje Milena Hauserová, když zdůrazňuje, že původní šířka Havelského tržiště (před zastavěním) činila celých 85 metrů, tedy mnohem více než Václavského náměstí i náměstí královských Domažlic. Michael Rykl upozorňuje na skutečnost, že mezi domy čp. 509 a 510 v jihozápadní části Havelského tržiště je společná zeď, kterážto skutečnost svědčí o plánovitě, projektované výstavbě domovních bloků. Vladislav Razím se zabývá problematikou opevnění Havelského města. Jak se stavebně utvářel a postupem času měnil kostel sv. Havla, nám přibližují příspěvky Miroslava Kováře a Hany Černé.

Součástí sborníku je kromě doprovodného aparátu, plánů a dokumentace také seznam literatury a jmenný rejstřík.

L. Blechová

Zdeněk BERAN a kolektiv

Východočeská šlechta, její sídla a teritoria

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2013, 254 s., ISBN 978-80-7422-259-7.

I když titulů o šlechtě není v poslední době zrovna málo, skutečně dobrých prací není, jak se říká, nikdy nazbyt. Platí to rovněž o kolektivním díle, které si předsevzalo upozornit alespoň na hlavní vývojové rysy šlechty ve východních Čechách, v oblasti, kde zvláště v „husitském“ 15. století sehrávala šlechta roli, přesahující regionální dimenzi.

Publikace, pojatá jako hold celoživotní práci historika a znalce hradů Františka Musila, pojímá na čtrnáct příspěvků pod redaktorstvím Zdeňka Berana. Počínají mapovat aktivity šlechtických rodů již v přemyslovské době, aby je časově završil příspěvek Jaroslava Čechury o Smiřických, stále ještě nedocenených podnikatelích a finančnických, jejichž smělý vzestup přetřela smrt Albrechta Jana v průběhu stavovského povstání (Poslední Smiřičtí – bankéři mezinárodního formátu?, s. 96–104).

Pro starší období nesporně zaujme fundovaná stať Miroslava Plačka o hradech šlechty, přicházející hlavně do Podorlicka z Moravy. Stať se zároveň váže ke kolonizační problematice a nabízí řadu zajímavých detailů, propojených s genealogickými otázkami. K otázce, zda byl hrad Lichnice dílem proslulé větve ronovického rodu, nebo za své počátky vděčil králi (v takovém případě nejspíše Václavovi I.), se střídavě vrací Tomáš Somer. Pečlivě váží pro i proti a opakovaně potvrzuje, na jak kluzký terén tady historik vstupuje. Kde začíná a končí „královo“, čím byl šlechtický majetek ve 12. a 13. století? – to jsou stále nezodpovězené otázky. Speciálně hrady bývají vděčným kolbištěm takových diskusí (Rýzmburk, Jindřichův Hradec aj.).

Vtipně a přitažlivě pojal Bogusław Czechowicz své „nové čtení“ o sochařské výzdobě na fasádě vnější brány hradu Litice. Dospěl k závěru, že Jiří Poděbradský nekladl na hrad jen úkoly rezidenční, ale světil mu také poslání střežit archiv, který zajišťoval nároky poděbradského rodu na bohaté majetky. Starozákonní motivy, které Czechowicz v postavách „v bráně“ shledal, mají reagovat na momentální politickou situaci (Hle, král sedí v bráně. Hledání biblických asociací hradu Litice, s. 111–118). Bude zajímavé sledovat, jak tyto dost odvážné úvahy přijme odborná veřejnost. Postavu známého válečníka Jana Jiskry z Brandýsa oživil a k otázce jeho původu snesl pozoruhodný materiál Michal Faist. Věřím možnosti, odkud by mohl pocházet, je

pestrý, nejčastější úvahy se vázaly k Brandýsu nad Orlicí, přesto Faist po důkladných rozbo-rech nakonec uzavírá, že „neexistuje žádný důkaz o tom, že by se Jan Jiskra narodil ve východních Čechách. Vše ukazuje naopak na jeho moravský původ“ (s. 72). Kromě jiného má váhu i poznatek, že přídomku z Brandýsa začal Jiskra užívat až později. Přímo do středu rodiny krále Jiřího z Poděbrad zavádí stat Martina Šandery, věnovaná jeho nejstaršímu, přece však v pozadí stojícímu synu Bočkovi. Narozen v létě 1442, trpěl Boček blíže neznámým handicapem, který ho již patrně od dětství vyřazoval z otcových dědických i politických plánů. Jaké povahy by měl být, o tom prameny diskrétně mlčí, podle autorova názoru nebylo však postižení takové povahy, aby se dalo mluvit o skutečně těžké duševní nemoci nebo mentální vadě. Spekulací se od časů Palackého nabízí více, ale Šandera jejich práh nepřekračuje a sumarizuje strohá fakta o tomto sice „prvním, přece však posledním“ synovi husitského krále († 1496 v Kladsku).

„Kšaftovní“ či testamentární témata zastupuje Robert Šimůnek rozbo-re z závěti Mikuláše Trčky z Lípy († 1516), která byla vlastně druhou v pořadí (1510, 1515). O formování krajské správy ve východních Čechách v 15. století a z jakých kořenů vyrůstala (popravci, hejtmani aj.), pojednal Zdeněk Beran. Precizností a výpovědní hodnotou pak vyniká studie Ondřeje Felcmana. Už její název sděluje vše podstatné, co nabízí: Velké pozemkové majetky ve východních Čechách a jejich aristokratičtí majitelé v letech 1436–1634 (s. 20–39). Vedle psaného slova provázejí text i názorné diagramy, kde všude a jak dlouho se jednotlivé šlechtické rody podílely na držení středně velkých a velkých panství. V časové délce vlastněných panství dominují Slavatové (Košumberk), následovaní Valdštejny (Štěpanice – H. Branná) a Trčky (Opočno, Smiřice aj.).

Tolik alespoň výběrový průřez solidní přehledovou publikací, po které jistě sáhnou nejen zájemci o historii východních Čech.

Poznámku zaslouží i bohatá dokumentační příloha včetně barevných vyvedení.

J. Žemlička

Vladimír BYSTRICKÝ

Západní Čechy v husitských válkách

České Budějovice, Veduta, nakladatelství a vydavatelství 2013, 396 s., ISBN 978-80-86829-86-9.

S povděkem můžeme kvitovat, že na knižní trh přichází nové zpracování zásadní epochy českých dějin, kterou je husitské období. Monografie Vladimíra Bystrického se zaměřuje na západní Čechy, kde za husitské revoluce vykristalizovaly v zásadě tři oblasti. Území kolem Šumavy a částečně Českého lesa ovládala husitská města Domažlice, Sušice, Klatovy a Horažďovice. Dnešní Chebsko, horní Poohří a přílehlá část Krušných hor, oblasti jazykově německé, zůstávaly katolické. Katolické zůstávalo i užší Plzeňsko.

Autor knihu rozčlenil do devíti kapitol. Po rozsáhlé předmluvě následuje soupis pramenů a literatury. Vlastní výklad historických dějů počíná v druhé kapitole, v které jsou vysvětleny příčiny vzniku a předpoklady revoluce (do roku 1419). Autor zde líčí vývoj v Čechách s následným důrazem na situaci v západní části země, v tamních městech, církevních institucích, ve šlechtické obci. Třetí kapitola je věnována počátečním měsícům revoluce (1419–1420), samostatná, v pořadí čtvrtá kapitola pak situaci v Plzni. Pátá kapitola nadepsaná „Zápas o udržení a rozšíření revoluce“ popisuje léta 1420–1424. Útlum bojů v západních Čechách a stabilizace mocenských poměrů v letech 1424–1426 je předmětem šesté kapitoly. Léta 1426–1433 podchycuje sedmá kapitola. O postupném rozkladu revolučních sil a jejich konečné porážce se pojednává v osmé kapitole. V poslední kapitole autor shrnul výsledky husitské revoluce.

Kniha představuje shrnutí dosavadních znalostí o dané epoše a vymezeném regionu. Je

prostoupena četnými černobílými vyobrazeními pramenů, lokalit, vedutami, mapkami; jejich soupis včetně popisu samostatné barevné obrazové přílohy čtenář nalezne na konci práce. Publikace je dále vybavena jmenným a místním rejstříkem a výběrovým přehledem pramenů a literatury. Poznámkový aparát má úsporný charakter (celkem 29 poznámek) a je soustředěn na konci knihy.

P. Krafl

Heinz-Dieter HEIMANN –
Klaus NEITMANN – Uwe TRESP (Hg.)
*Die Nieder- und Oberlausitz –
Konturen einer Integrationslandschaft.
Band I: Mittelalter*

Berlin, Lukas Verlag 2013, 408 s.
(= Studien zur brandenburgischen
und vergleichenden Landesgeschichte,
Band 11), ISBN 978-3-86732-160-0.

Předkládaný svazek autorského kolektivu z Německa, České republiky a Polska nemá daleko k syntéze středověkých dějin Lužice. Nejde ovšem o syntézu v „tradičním“ slova smyslu, kdy osu tvoří politické dějiny a vše ostatní, tedy kulturní dějiny v širokém slova smyslu, představují jen nezbytný doprovod. Naopak: struktura práce je proporční, politickým dějinám zde není vyhrazeno klíčové místo ani z hlediska rozsahu ani z hlediska koncepčního. Dodává to knize jednak na vyváženosti ve vztahu k rekonstrukci minulosti a jednak, nelze nepřiznat, i na čtivosti.

Knih, uvozená nástinem politicko- a kulturněhistorického postavení Horní a Dolní Lužice ve středověké střední Evropě je tematicky strukturována do tří oddílů (Signaturen der Christianisierung in der Nieder- und Oberlausitz und das Kloster Dobrilugk; Politische Raumbildung: Konkurrenz und Koexistenz grenzübergreifend; Kulturlandschaftsgenese und kulturelle Verflechtungen). Jednotlivé kapitoly jsou navzájem velmi těsně propojeny; charakterizují je kategorie chri-

stianizace, sídelní dějiny, vývoj územních a správních struktur, formování a fungování struktur církevní správy (farní síť, kláštery), mocensko-politický kontext, dynastická a sakrální reprezentace, architektura jako nositel významu, kulturní dějiny, proměňující se historická krajina a její komponenty. Z hlediska sociálního jsou rovnoměrně zastoupeny všechny společenské vrstvy – před očima čtenáře tak vystupují příslušníci zeměpanských dynastií, šlechtici, klerici i příslušníci klášterních komunit, stejně jako měšťané a venkované. Z hlediska chronologického leží těžiště knihy v 10.–15. století, s dvojicí přesahů do 16. a 19. až 20. století. I ony ovšem mají se středověkem těsnou souvislost. Ke konstituování historické paměti tohoto období v městském prostředí je zaměřena případová studie analyzující humanistické dějepisceví města Lauban/Lubaň; centrem formování regionální identity v novověku byl potom prostřednictvím koncepce středověkých dějin klášter Dobrilugk: zdejšímu „formování středověku“, pěstovanému v rovině písemné i obrazové (nástěnné malby doprovázené nápisy), je věnována závěrečná kapitola knihy. Nakolik celou publikací prostupují četné vazby do českého prostředí, není – s ohledem na mocensko-politický, ale i kulturně determinované vztahy obojí Lužice k České koruně ve středověku – třeba blíže připomínat. Koncepce knihy představuje alternativu k výrazně politicky orientovaným syntézám dějin (historických) zemí. Ocenit lze zařazení dvojice statí, věnovaných reflexi středověku v období renesance i v době moderní. Samo téma není samozřejmě novum, vždyť humanistické dějepisceví se těší ve střední Evropě pozornosti již desítky let. Přesto se nejjednodušněji neubráníme dojmu, že cílem analýz je (stále ještě) spíše odlišit „pravé a falešné“ než rekonstruovat humanistickou koncepci středověkých lokálních (v drtivé většině případů městských) dějin. I v tomto směru lze tedy knihu pokládat za přínosnou.

R. Šimůnek

Klaus OSHEMA

Bilder von Europa im Mittelalter

(Mittelalter-Forschungen 43), Ostfildern, Thorbecke Verlag 2013, 678 s. + 43 většinou barevných vyobr., ISBN 978-3-7995-4362-0.

Označuje-li autor svou takřka sedmisetstránkovou knihu jako studii, je to možno považovat za více než skromné *captatio benevolentiae*. Jde totiž o knihu velké píle i rozhledu (jen pro představu: knihu doprovází více než stotřicetistránková bibliografie; je nutno si uvědomit, že autory jako např. A. D. von den Brincken a jiné podobné je třeba hledat pod předločkou von) a zároveň i aktuálnosti tématu. Neboť nejde jen o středověk, protože úvodní kapitoly jsou obecnějšího rázu a jedna z nich je výslovně věnována době starověké a pozorují se „zášlehy“ až k Alexandru Velikému. A nejde o obrazy o Evropě, což se mi jako pojem zdá být víceznačné, ale o sledování představ o Evropě, či o jejím vnímání.

Jinými slovy jde o pojem Evropa a o představy o ní, promítající se v nejrůznějších pramenech. Ale než k tomu dochází, je podána skica o pramenech a metodě a pak zejména rozsáhlý přehled dosavadního bádání, v ní se přikládá velký význam pádu železné opony, jenž umožnil snazší překonávání bariér. A dodejme, že současně ukazuje na aktuálnost medievistiky i v diskurzu současné společnosti. V dalším před námi defiluje interpretace názorů jednotlivých kronikářů, ale také teologů i jiných autorů literatury v užším slova smyslu, kteří se přímo, či i toliko náznakem dotkli fenoménu Evropy jako takové.

Nepřekvapivě pak mnoho materiálu poskytly nejrůznější spisy hagiografické, zejména o takových osobách, které měly významné či aspoň zřetelnější východní kontexty. Stejně tak byly vzaty v úvahu i prameny obrazové, tedy zejména kartografické a důraz je kladen i na interpretaci literatury astrologické a zejména také prorocké. Samozřejmě přitom hrála významnou roli církev a její jednotlivé komponenty jako svým

způsobem integrující prvek a ovšem i církevní výpady za evropské hranice, zejména křížové výpravy. Ocenit je třeba i vyváženost partií věnovaných středověku ranému, vrcholnému i pozdnímu, i když předběžné zpracování látky a přístupnost pramenů se u jednotlivých epoch výrazně liší. Jako česká nota se vedle řady marginálních zmínek objevuje zejména Karel IV. v kontextu rozboru scény Tří králů na Karlštejně (s. 344nn.) a pak při interpretaci zejména hodnocení mírového projektu krále Jiřího (kde autor čerpá zejména z prací Martina Nejedlého), k němuž z hlediska svého přístupu zaujímá poněkud rezervované stanovisko. Není-li tu možno věnovat knize zevrubnou pozornost, jíž by si nepochybně zasloužila, je snad možno upozornit i na fenomén písma, který hrál v širším kontextu nepopominutelnou roli.

I. Hlaváček

Die mantischen Künste und die Epistemologie prognostischer Wissenschaften im Mittelalter

Hg. von Alexander FIDORA unter redaktioneller Mitarbeit von Katrin BAUER (Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 74), Köln-Weimar-Wien, Böhlau 2013, 208 s., ISBN 978-3-412-22124-9.

Za necelý rok po odeznění příslušného symposia leží před námi jeho tištěný výstup. Poněkud záhadný titul knihy je možno přeložit zhruba jako Jasnouřivectví a teorie prognostického poznávání ve středověku. Je obecně známo, jak v středověku stála mnohá rozhodnutí pod vlivem nejrůznějších věštb a astrologických kombinací, a proto není divu, že se medievistika těmito otázkami musí zabývat. (Ostatně tento svazek bezprostředně navazuje na jiný, který vyšel ve stejné řadě o pouhé dva roky dříve: *Mantik, Schicksal und Freiheit im Mittelalter*, Loris Sturlese (ed.), 204 s.) Deset poměrně stručných, zato ale rozevlátých témat dává nahlédnout do

evropského středověkého myšlení. Jednu výjimku tvoří vhléd do arabského prostředí 9. století a do teorie předpovídání počasí nejen na příkladu bagdádského filozofa al-Kindiho (Hans Daiber, *Erkenntnistheoretische Grundlagen der Wetterprognose bei den Arabern*) vycházejícího z Aristotela. Druhou pak závěrem připojená stať Katrin Bauerové o Janu (Johannu) Keplerovi a jeho pojetí vztahu astrologie a politiky (*De fundamentis astrologiae certioribus*). O zbytek se podělili badatelé nejen Německa, ale i Francie, Anglie, USA a Španělska. Poměrně kompaktní skupinu tvoří tři staťi věnované medicíně: Charles Burnett sleduje polemiky mezi teologií a astrologií o vztahu medicíny a astrologie, Danielle Jacquart zdrženlivost v otázce lékařské prognostiky kolem roku 1300 a Michael McVaugh píše o vlivu Galénova spisu *De crisi* na středověké lékařské myšlení. Ze zbývajících staťi ještě upozorňují na Jean-Marc Mendosia, který sleduje meteorologii a předpověď počasí ve středověku a vedle obecných otázek interpretuje v této souvislosti názory Pico della Mirandoly.

I. Hlaváček

Sylvie STANOVSKÁ – Manfred KERN
*Staročeské a německé milostné básnictví
vrcholného středověku*

Brno, Masarykova univerzita 2013, 193 s.,
ISBN 978-80-210-6342-6.

Publikace o staročeském a německém milostném básnictví z doby vrcholného středověku přináší dosud všechny známé texty staročeské milostné lyriky od počátků této žánrové tvorby, tzn. od přelomu 13. a 14. století až do 15. věku. Edici otevírá rozsáhlý úvod, členěný na několik kapitol. Zde se nejprve čtenáři nabízí pojednání o staročeské a evropské milostné lyrice středověku a následně o této tvorbě na pomezí Čech a Moravy. Rozlišovány jsou rovněž literární tradice a vlivy, včetně komentáře k uchování jednotlivých rukopisů.

Úvodní kapitolu zakončuje výklad o metrickém principu a edičním uspořádáním knihy. Druhá kapitola přináší již jednotlivé básně v celkem devíti kategoriích; „Milostný nářek“, „Nářek nad stářím“, „Milostný nářek – naučení o lásce“, „Chvála milované ženy“, „Milostná píseň – Chvála milovaného muže“, „Svítáníčko“, „Milostný lež“, „Milostný dopis“ a poslední konvolut tvoří varia. Zpřístupněné texty doplňuje kapitola komentářů k jednotlivým kategoriím i písním. Závěr rozšířili autoři navíc o rozbor gnomických textů. Přínos edice spočívá kromě sumáře textů též v tom, že básně editoři zpracovávali na základě srovnání staročeských lyrických textů s texty z prostředí německy mluvících zemí stejné doby, neboť staročeská milostná lyrika stojí na konci tradice středověké milostné lyriky. Přestože tedy počátky této tvorby sahají do románského jazykového prostředí, vliv na staročeskou produkci uplatnil zcela zásadně německý minnesang. Jsou to především písňové typy, témata, motivy, metaforika a stylové prvky, jež se s ním (podle autorů) zřetelně shodují. Hlavní iniciátorkou edice se stala Sylvie Stanovská, germanistka a překladatelka. Manfred Kern spolupracoval předně na úvodu a komentářích. Publikace, vedle skvělého edičního počínu, znamená i významný příspěvek na poli historicko-literárním, neboť odkrývá další z rovin a možností studia dějin mentalit.

D. Dvořáčková-Malá

Thorsten HUTHWELKER

*Die Darstellung des Rangs in Wappen und
Wappenrollen des späten Mittelalters*

(= Rank 3), Ostfildern, Thorbecke Verlag
2013, 222 s. s řadou diagramů a 5 barevnými
foto v textu, ISBN 978-3-7995-9123-2.

O tom, že heraldika ve svém středověkém vývoji není doménou laiků, ale důležitou pomocně vědnou disciplínou, která má co říci i vlastní historii, zřetelně svědčí Huthwelke-

rova kniha. Ta se zabývá funkcí a funkčností heraldického materiálu v období, kdy heraldické symboly byly nejen integrální součástí šlechtické společnosti, ale začínaly pronikat i do společnosti měšťanské. I když šlo původně o zvýrazněné odlišení urozeného jedince či jeho družiny rozpoznatelné i na větší vzdálenost, vyvinul se z toho důležitý atribut společenského postavení, přenášený z osob i na jimi reprezentovaná teritoria a i jinak vyznačující majetkové a rodinné nároky, vazby či jiná privilegia.

K tomu, aby se tyto znaky dostaly do širšího povědomí alespoň osob, které byly profesionály – heroldy, vznikaly různé pomůcky – erbovníky, které měly svou různě specifickou strukturu a funkci (autor rozeznává funkci dekorativní, paměťovou či mnemotechnickou a posléze reprezentativní), navzájem byly zapůjčovány a z nich se různě kompilovala díla nová, čímž se vysvětluje i existence erbů nevýznamných rodů často velmi vzdálených vzniku příslušného díla. Vždy s konkrétním účelem, který nám často, ba dokonce zpravidla ve svém základním rozsahu uniká. Nicméně i tak jde o mimořádný pramen velké váhy nejen pro dějiny politické či správní, ale rovněž hodnoty kulturní, protože naznačuje – a leckdy dokonce zdůrazňuje – různé přehraniční vazby.

Autor nejdříve vítaně podává základní „heraldickou abecedu“ a pak sleduje kategorii erbovníků v jejich středověké době rozkvětu. Celkem jde dnes o něco málo více než 350 exemplářů, což už samo o sobě naznačuje, že šlo o tehdy poměrně značný počet, který byl jak formálně (jsou známy, i když nečetné, i erbovníky ve formě rotulů), tak věcně různě strukturován. Nejstarším dochovaným dokladem je císařská erbovní role, pořízená zřejmě k říšské korunovaci Oty IV. (bohužel známá jen z dost nedbalého opisu 17. století, v níž ale český kontext marně hledáme), aby pak zlatou dobou erbovníků se stala obě následná století. V době Karla IV. vznikla v Čechách tzv. Aula Caroli, dnes známá jen

z mladého opisu, kterou autor nezmiňuje. Z bohemik je třeba uvést vícekrát přicházející erb českého krále jednak jako kurfürta, jindy ve funkci římského panovníka. Poměrně na okraji zůstaly znakové galerie na a ve stavebních památkách (výzdoba na hradě Laufru ovšem zmíněna je) a prakticky vůbec se nesetkáváme s heraldikou měšťanskou (městskou), jež nabývá síly právě ve století 14. a 15., i když je jasné, že její vážnost měla omezenější rozměr, vždy ale zajímavý v příslušném regionu (viz erby v chebské radnici či erbovní výzdobu v curyšském domě židovského finančníka „Zum Brunnenhof“).

I. Hlaváček

Raný novověk

Veronika HYDEN-HANSCHO
*Reisende, Migranten, Kulturmanager.
Mittlerpersönlichkeiten zwischen
Frankreich und dem Wiener Hof
1630–1730*

Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2013,
410 s. (= Vierteljahrschrift für Sozial-
und Wirtschaftsgeschichte. Beihefte 221),
ISBN 978-3-515-10367-1.

Teze o tom, že šlechtu z českých a rakouských zemí i celý císařský dvůr ve Vídni přes tradiční nepřátelství mezi Habsburky a Bourbony od poloviny 17. století silně ovlivňovala francouzská kultura a prostředí dvora Ludvíka XIV., je v evropské historiografii dostatečně známá. Jen málo historiků a historiček však doposud věnovalo pozornost cestám a především osobám, s jejichž pomocí se francouzské vlivy šířily do střední Evropy. Právě tímto tématem se zabývá monografie, která vznikla jako disertační práce na univerzitě ve Štýrském Hradci v roce 2011. Veronika Hyden-Hanscho vystavěla své pojednání na širokém pramenném výzkumu v ústředních vídeňských a pařížských archívech a knihovnách. Stranou pozornosti

neponechala ani písemnosti ze šlechtických rodinných archivů Harrachů a Khevenhüllerů. Jednotlivým tematickým blokům předchází úvodní stať, v níž autorka shrnuje dosavadní bádání, komentuje dochovanou pramennou základnu a naznačuje vlastní metodologická východiska.

V úvodní kapitole práce se Veronika Hyden-Hanscho zamýšlí nad zásadním významem kavalírských cest mladých šlechticů z českých i rakouských zemí pro přijímání francouzských kulturních prvků ve středoevropském prostředí. Během několikaletého putování po jihozápadní Evropě měli možnost osobně poznat každodenní život královského dvora Ludvíka XIV., který v té době platil za nedostižný kulturní a společenský vzor. Po návratu do vlasti mladí šlechtici přirozeně hledali cesty, jak neztratit s tímto kulturně vyspělým prostředím užší kontakty, udržet si aktuální přehled o tamním dění, pravidelně získávat nejrůznější módní zboží, případně odtud najmout vhodné řemeslníky, umělce a další jedince do svých služeb. Nejjednodušší možnost, jak získat některý módní doplněk, představovali francouzsky mluvící řemeslníci (dráteníci, kloboučníci, krejčí, parukáři, vyšíváči a další) usazení ve Vídni. Naprostá většina z nich sem emigrovala z Lotrinska, Franche-Comté a jižního Nizozemí, jež v šedesátých a sedmdesátých letech 17. století násilně obsadila vojska Ludvíka XIV. Právě analýza profesní a sociální skladby této nepřilíš početné skupiny osob tvoří podstatnou část anotované knihy.

Nezanedbatelnou zprostředkovatelskou roli hráli rovněž jedinci, kteří působili přímo v Paříži a měli přístup ke královskému dvoru. Jako vzorový příklad autorce slouží postava Alexandra Bergereta, jenž byl úzce svázán se šlechtickým rodem Harrachů. Vedle toho sloužil jako prostředník i pro další šlechtické rody ze střední Evropy – Schwarzenberky, Sinzendorfy a Valdštejny. V závěrečných dvou kapitolách proto Veronika Hyden-Hanscho nezachycuje pouze životní osudy Bergereta,

sociální zázemí zmiňovaného jedince či skladbu zboží a informací, které pravidelně zasílal do metropole habsburského soustátí. Především se snaží zrekonstruovat jeho rozsáhlou komunikační síť ve dvou geograficky vzdálených oblastech Evropy – Francouzském království a podunajské monarchii. Na jedné straně nastiňuje podobu komunikace s osobami francouzského původu, od nichž Bergeret získával požadované zboží a informace, na druhé se středoevropskými šlechtici, jimž je zprostředkoval. Následně se autorka pokouší rozplést jemné předivo společenských vztahů, které Bergereta poutaly k jednotlivým komunikantům. Stranou zájmu neponechává ani otázku přepravy nakoupeného zboží z Paříže do Vídně a přibližuje ty, kteří se na převozu podílely.

Nedílnou součástí práce tvoří jako příloha přehledně zpracované tabulky se základními biografickými údaji 131 francouzsky mluvících migrantů ve Vídni z let 1630–1730. Vedle místa původu podávají zajímavé informace o rodinných poměrech jednotlivých osob, místě jejich vídeňského pobytu, profesním zaměřením, případně další životopisné údaje, které se autorce podařilo získat. Ty poskytují solidní základ například pro prozopograficky orientované výzkumy společnosti metropole habsburského soustátí, císařský dvůr nevyjímaje, ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století či pro rekonstrukci komunikačních sítí raně novověkých osob, jež byly s tímto prostředím nějakým způsobem spojeny.

Práce Veroniky Hyden-Hanscho ukazuje jednu z cest, jak přistupovat k výzkumu kulturního transferu mezi románskými zeměmi a střední Evropou v raném novověku. Autorka načrtla dosud nepoznaný obraz části společnosti metropole habsburského soustátí na prahu novověku. Lze jen litovat, že vedle Harrachů a Khevenhüllerů neobrátila pozornost také k jiným šlechtickým rodům. Zejména rodinné archivy nejbohatších a nejvýznamnějších šlechtických rodů z českých a rakouských zemí (Ditrichštejnů, Lamberků, Lobkoviců,

Kouniců, Schwarzenberků, Sinzendorfů, Valdštejnů a mnoha jiných) mohou nabídnout podklady pro další cennou reflexi pronikání francouzských vlivů do střední Evropy a pro identifikaci komunikačních kanálů osob, které se aktivně podílely na zmiňované kulturní výměně.

R. Smíšek

Jitka JONOVÁ

Domus correctionis Müroviensis, Korekční dům pro kněze na Mírově (1761–1850)

Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci
2012, 139 s., ISBN 978-80-244-3255-7.

Novověké i zcela novodobé církevní dějiny nabízejí široké spektrum otázek a problémů, které ještě čekají na své řešení a zhodnocení. Jedním z témat, která doposud unikala pozornosti odborníků, je zpracování problematiky korekčních domů pro katolické duchovenstvo, označovaných leckdy jako kněžská vězení. Šlo o ryze církevní zařízení určená k trestu a nápravě těch kněží, kteří se nějakým způsobem provinili proti církevním předpisům či proti nastaveným morálním standardům chování, které byly od nositelů svěcení očekávány a vyžadovány. Malá monografie, která vzešla z pera historičky Jitky Jonové, specializující se na církevní dějiny 18. a 19. století, zejména s orientací na olomoucké arcibiskupství, tuto mezeru podnětným a kvalitním způsobem doplňuje. Autorka při zpracování vycházela z několika svých již dříve publikovaných časopiseckých článků, ale i ze studia archivního materiálu, který je uložen především ve fondech olomouckého arcibiskupství, využity však byly i excerpcce ze zdrojů archivu vatikánského. Text je poměrně systematicky rozčleněn do sedmi kapitol. V první a druhé z nich uvádí autorka čtenáře do obecné problematiky jurisdikce katolické církve nad kleriky v historickém kontextu s ohledem na olomoucké biskupství, resp. arcibiskupství. Ukazuje, že

přinejmenším od raného novověku jsou doložena „kněžská vězení“ jednak přímo v biskupské rezidenci, jednak na biskupském hradě Hukvaldy. Hukvaldské vězení, které bylo obecně pro své podmínky pokládáno za příliš tvrdé, zrušil biskup Hamilton v roce 1761 a nahradil starobyklým biskupským hradem Mírovem. Zde existoval korekční dům až do roku 1850. O pět let později jej arcibiskupství prodalo státu, který místo přeměnil v proslulou věznici existující dodnes. Bez zajímavosti nejsou ani informace, že korekční domy pak v olomoucké arcidiecézi fungovaly i v pozdější době, nejprve ve Vyškově, posléze v Kroměříži, kde poslední fakticky zanikl až v roce 1948.

Bližší pohled do fungování novodobého korekčního domu na Mírově pak nabízí třetí kapitola, která na základě pramenů detailně analyzuje jeho každodenní chod. Čtenář se může dozvědět, jaký v něm existoval denní řád, jídelníček kázeňsky trestaných kněží, jaká byla pravidla styku s vnějším světem či jaké bylo vybavení cel. Korekční dům nebyl obvyklým „vězením“. Přestože v něm existovala přísná izolace jeho „klientů“ od okolního světa a jasně daná pravidla fungování, která se musela dodržovat, denní řád odpovídal spíše přísnému exercičnímu domu. Důraz byl kladen na každodenní meditace, katecheze, modlitby a četbu. Následující kapitoly se přehledně zabývají personálním zajištěním popisované instituce, duchovním dohledem nad potrestanými kněžími, jejich ostrahou a lékařskou péčí.

Mimořádně cenná je rozsáhlá kapitola o kněžích, kteří byli za své přestupky trestáni pobytem na Mírově. V době existence tohoto „kněžského vězení“ prošlo jeho zdi na 75 kněží, kteří se provinili různými přečiny, především neposlušností vůči představeným, přílišným sklonem k alkoholu či zanedbáváním kněžských povinností. Osudy některých jedinců, analyzované zejména na základě dochovaných relací z prostředí korekčního domu a korespondence, poskytují cennou

historicko-antropologickou sondu do zvláštní sociální podskupiny, tedy do vrstvy těch kněží, kteří se dostali na samotný okraj duchovního stavu.

Jediné, co lze knize Jitky Jonové vytknout, je absence jmenného rejstříku. Jinak její monografie představuje kvalitní, přínosné a zajímavé zpracování doposud opominutého tématu, které má i širší přesah.

T. Černušák

19. a 20. století

Eckart KRÖPLIN

Richard Wagner und der Kommunismus. Studie zu einem verdrängten Thema

Würzburg, Königshausen & Neumann 2013, 338 s., ISBN 978-3-8260-5267-5.

Zdalo by se, že drážďanský muzikolog a teatrolog Eckart Kröplin již po rozsáhlém příspěvku wagnerovskému bádání, vyvrcholivšímu monumentální čtyřsvazkovou monografií *Musik aus Licht* (2011), nebude chtít ani moci přijít s čímkoli dalším zásadním. Jeho systematický, syntetický rozbor Wagnerových inspirací i stop v umění a kultuře 19. století jako kdyby usiloval – ještě v kombinaci s jeho starší biografickou prací *Richard Wagner. Theatralisches Leben und lebendiges Theater* (1989) – utnout nekonečný nárůst wagnerovské literatury, kulminující zvláště v roce dvouletého výročí narození tvůrce *Gesamtkunstwerku*. Jako by chtěl vytvořit jednu provždy reprezentativní soustavu obraz, který by odsoudil k – často patřičnému – zapomenutí či podřadnosti bezpočet jednostranných, omezených či povrchních výkladů. Ani Kröplin si však, podobně jako většina aktivních wagnerologů, nenechal ujít příležitost přispět k velkému výročí. Potvrdil všechny kvality, jež prokázal dva roky starou prací, a to mimořádnou erudicí, šířící, hloubkou záběru i kulturou literárního zpracování. Wagnerova „geniálně diletantská“ (Thomas

Mann), rozporuplná všestranně tvůrčí osobnost tradičně strhává pozornost nejen odborné obce muzikologů, ale i literárních historiků, estetiků a filozofů, popularizátorů a žurnalistů. Bylo o ní již patrně napsáno více než o většině jiných umělců jeho epochy; – a patří se dodat: více stereotypního, opakujícího, povrchního, často špatného či vyloženě bulvárního. Záplava výkladů vzbuzuje pouhé zdání nezměrné probádanosti: Skutečně seriózně interpretativních pojednání estetických a myslitelských obsahů Wagnerova díla, zejména pak teoretického, je stále málo a některé oblasti zůstávají takřka neprozkoumány.

Některá hlavní zjištění své nové knihy *Richard Wagner und der Kommunismus* prezentoval autor již na lipském sympóziu „Richard Wagner: Persönlichkeit-Werk-Wirkung“ v roce 2013 (srov. stejnojmenný sborník, editovaný Helmutem Loosem). Při pojednání témat jednak tak složitých, jednak tak zatížených nánosem zideologizovaných předsudků, jako je souvislost Wagnerova díla s komunistickým sociálně-filozofickým konceptem a hnutím, velmi záleží na autorově serióznosti. Tato souvislost přitom byla od konce 19. století důsledně ignorována a Wagner byl jednostranně vykládán ze Schopenhauera, popř. ze svých konfrontací s Nietzsche. Kröplinův spis je první monografií uceleně zkoumající Wagnerovo společensko-politické angažmá a především jeho teoretická východiska.

Kröplin spojuje systematickou a historiografickou stránku, chápe dynamickou jednotu obsahů pojmů a historičnosti jejich uplatňování, fungování, reformulací; jeho kniha je cenným obohacením nejen poznání Wagnera-myslitele a občana zejména čtyřicátých let, nýbrž i myšlenkového světa mladohegelovské levice, rodícího se vědeckého materialismu z hlediska jejich vztahu k umění. Od Kröplina se můžeme nejen poučit o tématu „Wagner a levice“ (zejména s ohledem na jeho vztah k Heinrichu Heinovi), nýbrž i o vývoji a působení komunistických teorií v německé

a francouzské kultuře poloviny 19. století. Pramenů detailně znalý autor přispívá výmluvnými citáty, nachází poloskryté analogie a ohlasy. Studii doplňují ukázky z některých významných pojednávaných textů, mj. Cabetova Vyznání komunisty, Proudhonova Co je vlastnictví? či Weitlingova Co je komunismus?, zejména však anonymní článek z drážďanských Volksblätter z roku 1848: Kröplin spekuluje o Wagnerovi jako původci. Celek Wagnerovy literární pozůstalosti (letos vyšel 21. svazek jeho dopisů!) je znám a někteří autoři v něm již sledovali podobné aspekty. Kröplin se úspěšně pokusil vybrat z ní vše byt jen vzdáleně související s „komunismem“, materialismem, levicí. Připravil tak základ pro další zkoumání zejména filozofická, sám zůstává především historikem. A vskutku bude oč interpretačně rozšiřovat, už jen vzhledem k mnohosti možných náhledů a kontextualizací: svěbytné monografické pojednání by si zasloužila kupř. recepce Wagnerových teoretických východisek v dialekticko-materialisticky orientované filozofii 20. století (Bloch, Adorno...), především však jeho ne pouze možné vazby, nýbrž vlastní vliv na (dobový a pozdější) „komunismus“. (Vzpomeňme vděčného wagnerovského dovozlání Augusta Bebela ve zřejmě nejprodávanější knize oné epochy: Die Frau und der Sozialismus.)

Z Kröplinyovy analýzy patří k nejhodnotnějším rekonstrukce Wagnerova poměru k Heinrichu Heinovi a Ludwigu Feuerbachovi, obzvláště kapitola „Heine und der deutsche Kommunismus in Paris“. Vynikajícím heuristickým a textově-kritickým výkonem jsou jeho výklady Wagnerovy „enormně vlivné“ (s. 56) drážďanské „antikomunistické řeči“: „Wie verhalten sich republikanische Bestrebungen dem Königtume gegenüber?“ (14. června 1848) a článku „Was ist Communismus?“, který vyšel 9. září 1848 v drážďanských Volksblätter Wagnerova přítele Augusta Röckela. Kröplin přesvědčivě dokládá pravděpodobnost jeho původu

z Wagnerova pera. Dokáže nejen shromáždit a shrnout relevantní textový materiál, nýbrž hned i upozorňovat na podobnost formulací u různých autorů, klast otázky po spojitostech mezi nimi a nabízet na základě vlastního zkoumání odpovědi. V kapitole „Ein Un-Thema: Wagner und Marx“ tak autor na základě Wagnerovy četby ukazuje vysokou míru pravděpodobnosti, že Wagner přece jen měl alespoň základní ponětí o Marxově díle. Kröplinovo zkoumání je precizní, vykazující pochopení a znalost problematiky; máme co dělat se „zevnitř“ tradice podnikaným, fundovaným a plynulým výkladem, neztrácejícím pro dílčí fakta smysl pro vůdčí linii. Tou je zkoumání míry a povahy Wagnerova „komunismu“. Kröplin otevírá publikaci provokativní úpravou známé poznámky Thomase Manna, že „... je hodně Hitlera ve Wagnerovi“: dle Kröplina je v něm též hodně, ba mnohem více – „komunismu“. Sleduje své otázky prostřednictvím Wagnerových spisů a dopisů, hledá v nich reakce na sledované problémy a chápe jejich vazby na jejich historické kontexty; dovede analytičnost odborného zkoumání nenásilně spojit s nenápadnou, o to profesionálnější mocí slohovou, vypravěčskou. Tak nelze Kröplinyvu knihu ocenit „pouze“ jako jeden z nových kvalitních výstupů wagnerovského bádání; je též příkladem umění kompetentního výkladu problematiky, který je zároveň teoreticko-systematický i historiograficky-rekonstruktivní, deskriptivní, ba který si uvědomuje imanentní jednotu obou těchto rozměrů přinejmenším ve vztahu ke kultuře 19. století. Kröplinovo dílo je významným obohacením poznání myslitelského a občanského profilu skladatele, básníka a estetika Wagnera a s předchozími autorovy svazky vytváří impozantní, nyní v úplnosti završený korpus textů.

M. Bojda

Luboš TARABA

Italské patálie maršála Radeckého. První válka za sjednocení Itálie 1848–1849

Praha, Nakladatelství EPOCHA 2013, 308 s.,
ISBN 978-80-7425-169-6.

V edici „Pozapomenuté války“ vyšla kniha Luboše Taraby, jednoho z plodných českých autorů „literatury faktu“, pohybující se na pomezí odborné monografie a popularizace dějin. V desítku svých knižních publikací se tento autor programově věnoval dějinným konfliktům a kontroverzním osobnostem z moderních dějin (mj. Josef II., Talleyrand, de Gaulle, Waterloo, Vídeňský kongres aj.). Značnou pozornost zaměřil také k italské historii, jak dokládají knihy o Mussolinim (Duce: Anatomie jedné kariéry, 1992) a o Risorgimentu (Krvě po kolena: Solferino 1859 a zlom ve válkách o sjednocení Itálie, 2011).

Knihou věnovaná válečným událostem let 1848–1849 pojednává o dění v severní Itálii a zároveň o jeho odrazu ve střední Evropě, zejména v českých zemích. Centrálním tématem je boj Habsburků proti osvobozeneckým snahám Italů, ústřední postavou se stal vojevůdce Václav Radecký z Radče, příslušník českého šlechtického rodu, který velel habsburské „Italské armádě“. Pozadí dějů tvoří desetitisíce vojáků a důstojníků z obou stran fronty, povstanci v Lombardii a Benátsku a ovšem také představitelé jednotlivých států rozdrobeného Apeninského poloostrova. Výklad je výrazně deskriptivní, velice podrobně popisující jednotlivé válečné operace, osudy vojáků a také velitelské postupy maršála Radeckého. Autor kupodivu stylisticky zvládá obrovské množství detailních údajů tak, že kniha zůstává vcelku přitažlivá i pro čtenáře, kteří se nezajímají výlučně o vojenské dějiny.

Luboš Taraba sice vystudoval historii a filozofii, ale není badatelem v pravém smyslu. Zvládá vybraný soubor pramenných edicí a literatury, ale získané údaje skládá do

literárního celku kompilativním způsobem. Proto jeho knihu nelze pokládat za zdroj nových poznatků o pojednávané problematice. Přes tuto omezující charakteristiku a přes řadu formálních i obsahových nedopadů lze však knize přiznat jistý význam. Především proto, že přináší českým čtenářům rekonstrukci událostí, které jsou jinak – i v povědomí vzdělaných lidí – skryty za děním středoevropské revoluce 1848–1849. Dále, a to je důležitější, L. Taraba názorně dokládá absurditu války, v níž jediným cílem bylo udržet severoitalské provincie v rámci habsburské monarchie a zabránit rozpadu této otřesené mocnosti, a to za cenu vykrvácení tisíců Italů, ale také Čechů, Slováků, Poláků, Slovinců, Chorvatů a Maďarů, jejichž zájmem bylo násilné udržování severní Itálie pod vládou Habsburků naprosto cizí. Výklad naznačuje, že mnozí příslušníci těchto národů (včetně pluků naverbovaných v českých zemích) bojovali v Itálii statečně, ale především proto, že při nasazení do válečných operací jim nic jiného nezbývalo, pokud chtěli přežít.

Nejdůležitější je však shromáždění faktografie o maršálu Radeckém jakožto vojevůdci a politikovi. Taraba nepopírá jeho organizační a strategické schopnosti ani nespornou obratnost při zvládání vojáků, z níž se zrodil český lidový popěvek „Pan Radecký z Radče, to byl hodný pán, ten miloval své vojáky jako sebe sám.“ Dokonce s touto legendou ani přímo nepolemizuje. Ukazuje však Radeckého jako důstojníka jednostranně oddaného habsburské dynastii a myšlence podunajské říše, pro niž byl ochoten posílat své vojáky na válečná jatka; jako stoupence velkého Rakouska, pro něž žádné lidské oběti nebyly dost velké. Právě konkrétní vylíčení válečných masakrů a utrpení vojáků i italských civilistů, stejně jako pohled na prosté lidské soužití Čechů s Italy, na pozadí války zachycené v deníku českého vojáka Josefa Bruny, zdůrazňuje humanistické poslání této knihy. Hodnotu publikace lze tedy spatřovat

především v její konkrétnosti – v uvádění desítek či stovek mladých lidí z jednotlivých pluků naverbovaných v českých městech a krajích, lidí, kteří zbytečně padli v nesmyslných (dokonce i z rakouského hlediska dlouhodobě neudržitelných) a z českého hlediska zcela cizích válkách. Je to vlastně nepřímá obžaloba monarchie, která byla vybudována a udržována se na absolutistických a expanzivních principech. Maršál Radecký je představen jako nadaný a snaživý služebník této absurdní „státní ideje“.

Knihy Luboše Taraby přišla v pravou chvíli. Je odpovědí na snahy vrátit na Malostranské náměstí v Praze, jedno z nejexponovanějších míst hlavního města České republiky, pomník Václava Radeckého z roku 1858. Stoupenci této myšlenky, podporovaní revizionistickou, prohabsbursky orientovanou historiografií, by rádi dosáhli reinstalace pomníku tohoto údajně laskavého a smířlivého maršála při příležitosti 250. výročí jeho narození (2016). Naproti tomu odpůrci jakoukoli možnost obnovy pomníku muže označovaného za „italovraha“ zamítají. Italské události z poloviny 19. století a neblahý zásah habsburského maršála do nich se přes hranice staletí znovu staly aktuální politickou záležitostí.

J. Pánek

Martin ŠÁMAL

Emil Holub: Cestovatel, etnograf, sběratel

Praha, Vyšehrad – Národní muzeum 2013,

464 s. + 16 s. obrazových příloh,

ISBN 978-80-7429-243-9.

České cestovatelství 19. století má několik postav, jež svým ohlasem překročily národní význam. Nejznámější z nich je význačný afrikanista dr. Emil Holub (1847–1902). Martin Šámal připomíná Emila Holuba především jako etnografa, průzkumníka a sběratele. Autor pracoval biografickou metodou, život cestovatele Holuba je vylíčen chronologicky od dětství přes dobrodružné

afričké cesty až po závěr jeho života ve Vídni. Holubovy cestovatelské touhy se dají vysledovat již v jeho dětství. Nejvíce jej nejspíš ovlivnila četba afrického cestopisu od misionáře a cestovatele Davida Livingstona. V mládí byl Holub nadšencem do archeologie a zajímal se také o biologii. Své nálezy si zakresloval do deníku, ze kterého Šámal velmi čerpal. Holubovy nákresy mají značnou vypovídací hodnotu a prozrazují kreslířský talent. Svoji dovednost využil nejen při studiu medicíny, ale v prvé řadě na výzkumných cestách po jižní Africe. Roku 1872 promoval, získal titul doktora medicíny a ještě v témže roce za podpory rodiny a hlavně Vojty Náprstka odjel poprvé do jižní Afriky.

Knihy se nezabývá pouze Holubovou vědeckou činností, ale mapuje i jeho osobní život. Důraz je kladen zejména na cestovatelovy osudové ženy. Berta Nováková byla Holubova první láska a velmi ho podporovala v jeho cestovatelských touhách, dokonce na něho čekala, až se vrátí ze své první cesty po Africe. Když se však holický rodák vrátil nazpět do Čech, jejich vztah nevydržel. Ve Vídni se seznámil s Rosou Hofovou, se kterou se brzy oženil. Autor zmiňuje i Josefu Náprstkovou, jež byla Holubovi věrnou přítelkyní a především podporovatelkou. Ze své první africké cesty přivezl Emil Holub africkou dívku Bellu, která se stala jeho schovankou a několik let žila na území Rakouska-Uherska. Stěžejní část knihy se zaměřuje na africké pobyty českého cestovatele. První cestu do Afriky uskutečnil v letech 1872–1879. Živil se tam lékařskou praxí a nedařilo se mu špatně, neboť si opatřil finance na tři výzkumné cesty do vnitrozemí. Dostal se až k řece Zambezi. Druhou výzkumnou cestu absolvoval Holub v letech 1883–1887 v čele rakousko-uherské expedice. Během této cesty procestoval území dnešní Jihoafrické republiky, Botswany a části Zimbabwe a Zambie. Výprava však nesplnila stanovené cíle a Holub stěží uchránil holý život. Přesto dopravil do Evropy mnoho exponátů etnografického charakteru a získal

cenné vědecké poznatky. V Čechách se věnoval přednáškové a literární činnosti. Ve Vídni a v Praze uspořádal v letech 1891 a 1892 velkolepé výstavy svých sbírek. Výstavy sice nebyly ziskové, ale vydobily mu uznání po celé Evropě. Svou činností utvářel obraz Afriky nejen na území Rakouska-Uherska. Jeho zásluhy ocenila vysokými řády většina evropských zemí. Mnohé vědecké společnosti

a spolky jej zvolily čestným členem. Je až s podivem, že zemřel v 55 letech ve Vídni takřka v zapomnění a chudobě.

Publikace je zpracována na základě archivních dokumentů, uložených v českých i zahraničních institucích. Je vhodně doplněna obrazovým materiálem. Šámal využil rodinné fotografie, snímky z výstav, plakáty, mapy i Holubovy nákresy.

J. Kříž